

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Alle kouluikäisen lapsen osallisuus ja sen tukeminen palvelutarpeen arvioinnissa

Granqvist, Eerika
Kallioinen, Suvi
Rantanen, Sanna

2015 Otaniemi

Laurea-ammattikorkeakoulu
Otaniemi

Alle kouluikäisen lapsen osallisuus ja sen tukeminen palvelutarpeen arvioinnissa

Eerika Granqvist, Suvi Kallioinen &
Sanna Rantanen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Syyskuu, 2015

Eerika Granqvist, Suvi Kallioinen & Sanna Rantanen

Alle kouluikäisen lapsen osallisuus ja sen tukeminen palvelutarpeen arvioinnissa

Vuosi 2015 Sivumäärä 60

Opinnäytetyössämme selvitimme lastensuojelun työntekijöiden toiminnassa esiintyviä, alle kouluikäisen lapsen osallisuutta tukevia tekijöitä palvelutarpeen arvioinnissa. Yhteistyökumppanimme toimi eräs pääkaupunkiseudun lastensuojelun avohuollon yksikkö. Tavoitteenamme oli, että opinnäytetyön tulosten avulla yhteistyökumppanimme voi kehittää ja edistää alle kouluikäisten lasten osallisuuden tukemista ja toteutumista. Opinnäytetyössä tarkoituksenamme oli tutkia sitä, miten työntekijä huomioi alle kouluikäisen lapsen osallisuuden toiminnassaan ja millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta. Nämä olivat myös opinnäytetyömme tutkimuskysymykset. Emme tarkastelleet lapsen subjektiivisen osallisuuden kokemuksen toteutumista, vaan näkökulma oli työntekijälähtöinen.

Opinnäytetyömme teoreettinen viitekehys koostui lapsen osallisuutta käsittelevien tieteenalojen näkökulmista ja teorioista sekä osallisuutta ohjaavasta lainsäädännöstä ja ammattietiikasta. Lisäksi opinnäytetyön teoriaosuudessa selvitimme palvelutarpeen prosessia lastensuojelun näkökulmasta ja esittelimme aiheesta aiemmin tehtyjä tutkimuksia. Tutkimusote opinnäytetyössä oli kvalitatiivinen. Tutkimusaineiston koostimme lastensuojelun työntekijöiden asiakastapaamisia havainnoimalla ja työntekijöiden ryhmähaastattelulla. Aineiston analyysimenetelmä oli teoriaohjaava sisällönanalyysi.

Havainnoidut työntekijät huomioivat lapsen osallisuuden teemoista eniten lapsen vaikuttamisen ja itsensä ilmaisemisen mahdollisuudet. Lapsen mahdollisuus valintaan ja päätöksiin itsenäisesti toteutui keskinkertaisesti. Vähiten työntekijät huomioivat lapsen mahdollisuuden tiedonsaantiin ja mahdollisuuden tukeen itsensä ilmaisussa. Haastattelemamme työntekijät kokivat osallisuuden olevan lapsen yksilöllistä huomioimista ja läsnäoloa. Ikä- ja kehitystason nähtiin vaikuttavan lapsen osallistumisen määrään ja osallisuuden tunnistamiseen. Vaikka osallisuutta pidettiin tärkeänä, sen ei koettu toteutuvan kokonaisvaltaisesti ajanpuutteen vuoksi. Tulosten mukaan lapsen osallisuus huomioidaan prosessin eri vaiheissa. Haastatellut työntekijät kokivat lapsen yksilöllisten tekijöiden ja tarpeiden vaikuttavan osallistumisen tukemiseen, minkä vuoksi osallisuuden tukemisen muodot vaihtelevat tapauskohtaisesti. Merkittävimpinä lapsen osallisuuden tukemista haastavina tekijöinä koettiin ajankäytön rajallisuus, työntekijöiden puutteelliset valmiudet, tilanteiden yksilöllisyys ja haasteet vanhempien taholta.

Asiasanat: lapset, osallisuus, lastensuojelu, palvelutarpeet

Eerika Granqvist, Suvi Kallioinen & Sanna Rantanen

Participation and supporting it during the assessment for need of service with a child under school age

Year	2015	Pages	60
------	------	-------	----

The objective of the thesis was to examine the factors that enhance and support the participation in the assessment for the need of service, as experienced by children under school age. An open-care child protection unit in the Capital region acted as the working life partner. The goal was that the partner can further develop and enhance children's participation based on the findings of this thesis. The purpose was to examine how employees consider a child's participation in their operations and what are the employees' views to a child's participation and its support. These were also the research questions.

The theoretical framework consisted of theories related to a child's participation, social science aspects and theories, legislation, ethical code, the assessment for need of service and earlier academic findings. The data is based on observing and interviewing the employees in the child protection unit. The thesis used a qualitative approach and the analysis method is based on theory-driven content analysis.

Based on the observations, the employees mainly considered the following participation themes: a child's influencing and self-expression opportunities. A child's possibility for choice and independent decision-making was implemented to some extent. The employees considered the least a child's possibility for information and possibility for supporting self-expression. The employees experienced participation to be interaction, considering individuality, enabling expression, respecting wishes, observing a child's own pace and physical presence. Both age and developmental stage were seen as influencing the extent of a child's participation and acknowledgement of participation. Participation was seen as employee's individual attention and presence with a child. According to the interviewed employees the child's personal features and needs influence the support for participation and that is why the forms of supporting participation vary. Participation was seen as an important factor, but due to lack of time, the employees' insufficient transferable skills, individual cases and challenges from parents, it did not actualize comprehensively.

Keywords: children, participation, child protection, service needs

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Lapsen osallisuus ja lastensuojelutarve	7
2.1	Lapsen osallisuus	7
2.2	Lapsen osallisuus lapsuudentutkimuksessa ja lapsilähtöisyydessä	10
2.3	Kehityopsykologinen näkökulma osallisuuteen	10
2.4	Lapsen osallisuus lastensuojelussa	12
2.5	Oikeus osallisuuteen	17
2.6	Lastensuojelu ja palvelutarpeen arviointi	17
3	Tutkimuksen toteutus	19
3.1	Tutkimuksen tavoitteet	20
3.2	Kvalitatiivinen tutkimus.....	20
3.3	Tutkimusmenetelmät	22
3.4	Aineiston analyysimenetelmä	23
4	Opinnäytetyön tulokset	25
4.1	Lapsen osallisuuden huomioiminen työntekijän toiminnassa.....	25
4.2	Työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta	31
4.2.1	Työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta	31
4.2.2	Työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuuden tukemisesta	34
4.3	Tulosten yhteenveto.....	37
5	Pohdinta	39
5.1	Eettisyys ja luotettavuus.....	39
5.2	Tutkimustulosten pohdinta	41
5.3	Kehittämisehdotukset ja jatkotutkimusideat	44
5.4	Yleistä pohdintaa.....	45
	Lähteet	49
	Taulukot	52
	Liitteet.....	53

1 Johdanto

Opinnäytetyömme tavoitteena on selvittää työntekijöiden toiminnassa esiintyviä alle kouluikäisen lapsen osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä palvelutarpeen arviointivaiheessa. Tarkoituksenamme on selvittää sitä, miten lastensuojelun työntekijä huomioi alle kouluikäisen lapsen osallisuuden toiminnassaan palvelutarpeen arvioinnin tapaamisissa ja millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta. Toteutamme opinnäytetyömme yhteistyössä pääkaupunkiseudulla toimivan lastensuojelun avohuollon yksikön kanssa. Tarkastelemme aihetta työntekijänäkökulmasta, sillä koemme alle kouluikäisen lapsen subjektiivisen osallisuuden kokemuksen selvittämisen opinnäytetyön luotettavuuden, eettisyyden ja toteutuksen kannalta haasteelliseksi. Rajaamme opinnäytetyömme kohteeksi alle kouluikäisten lasten osallisuuden, sillä oikeus osallisuuteen kuuluu juridisesti myös heille siitä huolimatta, että kuten Oranen (2008, 8) kertoo, jää alle 12-vuotiaiden lasten osallisuus lastensuojelussa usein toteutumatta. Opinnäytetyössä tarkastellaan lapsen osallisuutta lapsuudentutkimuksen näkökulmasta, minkä vuoksi opinnäytetyön perustana on näkemys lapsesta aktiivisena toimijana. Opinnäytetyömme perustuu ihmistieteiden fenomenologishermeneuttiseen tutkimusorientaatioon, koska siinä tutkitaan tulkittavia merkityksiä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2013, 166).

Lapsen osallisuus on ollut jo pitkään esillä erilaisissa julkaisuissa ja kehittämistavoitteissa, mutta siitä huolimatta osallisuudessa ja sen tukemisessa on edelleen haasteita. Lapsen osallisuus on paljon puhuttu, ajankohtainen ja tärkeä aihe, mutta se ei aina toteudu tai sitä ei mahdollisteta. Tämän vuoksi haluamme tutkia aihetta ja mahdollisesti myös edistää opinnäytetyöllämme lapsen osallisuuden toteutumista. Koemme lapsen osallisuuden erittäin tärkeäksi, sillä lapset ovat muita heikommassa asemassa ikänsä vuoksi. Meitä myös kiinnostaa tietää, mitkä tekijät haastavat lasten osallisuuden tukemista lastensuojelussa. Mielestämme nämä tekijät on tärkeä tiedostaa ja tuoda julki lapsen osallisuudelle asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Oman kiinnostuksemme lisäksi yhteistyökumppanimme toivoi aiheen tutkimista, jotta lapsen osallisuus pystyttäisiin entistä paremmin huomioimaan palvelutarpeen arvioinnissa.

Opinnäytetyömme viitekehys muodostuu tutkimusmetodologiasta sekä lapsen osallisuuden teorioista, lapsuuden tutkimuksesta, lapsilähtöisyydestä ja kehityspsykologisesta näkökulmasta lapsen osallisuuden osalta. Tutkimusmenetelmiksi olemme valinneet havainnoinnin ja työntekijöiden ryhmähaastattelun. Opinnäytetyön tuloksia tulkitsemme teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin.

2 Lapsen osallisuus ja lastensuojelutarve

Tässä luvussa kuvailemme ensin lapsen osallisuutta yleisesti, jonka jälkeen selvitämme osallisuutta lapsuudentutkimuksen, kehityspsykologian, erilaisten lapsen osallisuutta lastensuojelussa selittävien teorioiden ja oikeuden näkökulmista. Kerromme myös opinnäytetyömme aiheeseen liittyvistä aiemmista tutkimuksista. Lopuksi käsittelemme opinnäytetyömme kannalta oleellista tietoa lastensuojelusta yleisellä tasolla ja kuvaamme palvelutarpeen arviointia.

2.1 Lapsen osallisuus

Lasten osallisuus- teema on ollut paljon esillä erilaisissa sosiaalialan ja lastensuojelun julkaisuissa, suosituksissa, ohjeistuksissa ja kehittämistavoitteissa jo pitkään ja aihe on herättänyt keskustelua erityisesti 2000- luvun aikana, kun tietoisuus YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta ja sen velvoitteista on lisääntynyt (Lastensuojelun Keskusliitto 2014, 4). Aihe on tärkeä monesta syystä ja muun muassa Lastensuojelun keskusliitto julkaisi vuoden 2014 lokakuussa aiheeseen liittyvän oppaan "Lasten osallistumisen etiikka". Tämän lisäksi Sosiaali- ja terveysministeriön sekä Kuntaliiton toukokuussa 2014 julkaisemassa lastensuojelun laatusuosituksessa painotetaan lapsen asemaa ja ensisijaisuutta asiakkaana kaikissa lastensuojelun toimenpiteissä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 6).

Lasten oikeus osallisuuteen on pyritty takaamaan useilla laeilla ja periaatteilla, mutta niistä huolimatta lapsiasiavaltuutetun vuonna 2005 laatiman arvion mukaan lapsen oikeuksista juuri oikeus osallisuuteen on Suomessa vähiten tunnettu (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 34). Vielä kolme vuotta myöhemminkin lapsen osallisuuden vahvistuminen oli yhtenä valtakunnallisen lastensuojelun tärkeimmistä tavoitteista hallituksen esityksissä. Sosiaali- ja terveysministeriön laatiman raportin mukaan lastensuojelulle asetetut tavoitteet ovat pysyneet samoina 1980- luvulta asti. (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 21, 23.) Bardy (2013, 155) tuo esille, että useissa sosiaalialan tutkimuksissa ja julkaisuissa on havaittu ja kritisoitu lastensuojelun aikuislähtöistä työkäytäntöä. Karlssonin ja Karimäen (2012, 7 - 9) mukaan lasten osallisuus "on monen aikuisen innostuksen lähde" ja että aiheesta käydään paljon keskustelua, mutta käytännön työssä koetaan silti olevan puutetta konkreettisista työvälineistä ja niiden käytöstä.

Jos lasten oikeus osallisuuteen on työntekijöiden tiedossa ja lapsen osallisuus- teema on ollut jo kauan esillä ja tavoitteena lastensuojelussa, niin on perusteltua kysyä, minkä vuoksi kyseinen aihe nousee esiin lastensuojelun kehittämistavoitteissa vuodesta toiseen? Sosiaali- ja terveysministeriön raportin mukaan syynä lastensuojelun tavoitteiden hitaaseen muutokseen on, ettei asetettujen tavoitteiden toteutumista ole seurattu suunnitelmallisesti (Kananoja ym. 2013, 23). Pekki ja Tamminen (2002, 39) puolestaan kertovat, että Lapsen ehdoilla - raportissa haastateltujen lastensuojelutyöntekijöiden mukaan ajanpuute ja lapsen aidon ja riittävän

kuulemisen haasteellisuus olivat syynä lapsen kuulemisen vaikeudelle. Erilaisissa lastensuojelun työntekijöiden haastatteluissa on myös noussut esille työntekijöiden vaihtelevat asenteet lasten osallistumista kohtaan (ks. esim. Pekki & Tamminen 2002, 39; Oranen 2008, 11). Kuten laeissakin ilmenee, on lapsen osallisuusosoikeus huomioitava hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti, niin ettei siitä koidu hänelle haittaa. Tämän vuoksi työntekijällä tulisi olla ammattitaitoa ja tietoa arvioida ja mahdollistaa lapsen ikä- ja kehitystason mukainen osallistuminen ja sitä tukevat toimintatavat. Lasten osallistumisen etiikka-oppaan mukaisesti lasten osallistumisen tukemiseen tarvitaan myös yhteiskunnan tukea, esimerkiksi resurssien suhteen (Lastensuojelun Keskusliitto 2014, 16).

Lasten osallisuus ja sille annettu merkitys on vahvasti sidoksissa vallitsevaan ihmis- ja lapsikäsitteeseen. Käsitteiden lapsuudesta on muuttunut ihmiskunnan historian aikana ja aihe on kerta toisensa jälkeen herättänyt tutkijoiden mielenkiinnon uudestaan. Bardy on tullut lapsuutta koskevan tutkimuksensa seurauksena siihen tulokseen, että lapsuuskäsitys on "löydettävä uudestaan" ajoittain, sillä lapsuuteen ja ihmisyyteen liittyvät käsitteet muuttuvat yhteiskunnan ja tiedon kehityksen mukana. Lapsuuskäsitys kehittyy myös lasten ja aikuisten välisen vuorovaikutuksen seurauksena, kun osapuolten käsitteet todellisuudesta vaikuttavat heidän toimintaansa ja sitä kautta toiseen osapuoleen käsitteisiin ja toimintaan. Lapsuuskeskusteluissa korostuu nykyisin lasten osallisuuden tärkeyden merkitys, mikä oli ominaista myös romantiikan ajan lapsikuvalle. (Bardy 1996, 213 - 214.) Nykyinen lapsikuva on saanut paljon vaikutteita myös niin kutsutusta uudesta lapsuudentutkimuksesta, jossa lapset nähdään aktiivisina ja kykenevinä kansalaisina (Oranen 2008, 14). Lastensuojelutyössä lapsia ja lapsuutta määrittävät teoriat ovat olleet vahvasti psykologiaan ja lääketieteeseen perustuvia, mutta uuden lapsuudentutkimuksen vaikutuksen myötä myös sosiaalityön ja sitä kautta lastensuojelun ihmis- ja lapsikäsitteet, tavoitteet ja käytännöt ovat muuttuneet lapsilähtöisemmiksi. Toisaalta myös alan koulutus ja työkäytännöt luovat lapsikäsitteitä. (Bardy 2013, 155; Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 7 - 8.)

Vaikka osallisuus- ja osallistumis- käsitteitä käytetäänkin joissain teksteissä lähes toistensa synonyymeina, niin omassa opinnäytetyössämme erotamme nämä käsitteet toisistaan tukeutuen yleiseen näkemykseen käsitteiden sisältämistä eroavaisuuksista. Tämän näkemyksen mukaan erottava tekijä osallisuuden ja osallistumisen välillä on osallisuuden kokemus, joka liitetään osallisuus- käsitteeseen. Osallistuminen puolestaan on toimintaa, joka usein, muttei aina, mahdollistaa osallisuuden. Osallisuuden kannalta oleellista on siis henkilökohtainen kokemus omista toiminta- ja vaikuttamismahdollisuuksista yhteisössä tai prosessissa. Tämän perusteella lapsen osallisuus voi toteutua, vaikka hän ei olisi mukana päätöksenteossa, jos hänestä tuntuu että hänen näkemyksensä on suhtauduttu kunnioitavasti. Samalla perusteella osallisuus voi jäädä toteutumatta, vaikka lapsi olisi läsnä päätöksenteossa, mutta hänen mielipiteitään ei oteta vakavasti. (Oranen 2008, 11.)

Osallisuus syntyy vuorovaikutuksessa, eikä sitä ole ulkopuolisen henkilön mahdollista toteuttaa tai kieltää. Osallisuuden asteeseen vaikuttaa myös henkilön oma halukkuus kulloisenkin ryhmän vaikutusvaltaisena jäsenenä olemiseen. Osallisuudelle voidaan luoda ulkoiset edellytykset ja lasten, erityisesti pienten lasten osallisuuden kannalta aikuisten vaikutusmahdollisuudet näiden edellytysten luomisessa ovat merkittävät. (ks. esim. Bardy 2013, 150 - 151; Oranen 2008, 9, 11.) Lapsen osallisuuden tukemisen edellytyksenä onkin aikuisen mielenkiinto ja kunnioitus lasta, sekä aikuisen ja lapsen välistä yhteistyötä kohtaan (Bardy, Salmi & Heino 2001, 125). Lisäksi käsitämme työntekijöiden vuorovaikutustaidot tärkeänä lapsen osallisuuden mahdollisuuksiin vaikuttavana tekijänä, sillä ilman aitoa dialogisutta on vaikea tukea lapsen osallisuuden tunteen muodostumista. Palvelutarpeen arvioinnissa näemme ensisijaisen vastuun vuorovaikutuksellisuudesta ja siihen kannustamisesta olevan työntekijällä. Opinnäytetyössämme kohdistamme huomion näihin työntekijän luomiin, lapsen osallisuutta tukeviin edellytyksiin ja pyrimme selvittämään niiden muotoja ja toteutumista.

Yleisesti kuvattuna osallisuus syntyy johonkin yhteisöön kuulumisen ja vaikuttamisen kautta. Osallisuus itselleen tärkeiksi koetuissa prosesseissa ja yhteisöissä vaikuttaa lapsen identiteetin kehittymiseen, sillä se tukee hänen ymmärrystään itsestään. Osallisuus voidaan nähdä kehityksen perustavanlaatuisena edellytyksenä, sillä se toimii lähtökohtana yhdessä olemisen taidoille. (Bardy 2013, 149.) Osallisuus lisää myös lapsen kokemusta omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja sitä kautta edistää hänen kasvuaan yhteiskunnan täysivaltaiseksi ja aktiiviseksi jäseneksi. (Lastensuojelun Keskusliitto 2014, 6). Tämän perusteella osallisuuden kokemuksella on myös vaikutuksia lapsen aikuisuuteen ja sitä kautta koko yhteiskuntaan. Syrjäytyminen on ollut yhteiskunnassamme lähivuosina paljon keskustelua herättänyt aihe ja mielestämme lapsen osallisuus ja sen tukeminen liittyvät olennaisesti syrjäytymisen ehkäisemiseen.

Kuten jo aiemmin kävi ilmi, käsitämme lapsen osallisuuden opinnäytetyössämme yleisen käsityksen mukaisesti tarkoittamaan lapsen omaa kokemusta osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksistaan yhteisöissä ja prosesseissa. Oman näkemyksemme taustalla vaikuttaa käsitys lapsesta kykenevinä ja halukkaina toimijoina, kuitenkin ikä- ja kehitystason mukaisesti. Lapsen positiivisen kasvun ja kehityksen kannalta koemme osallisuuden kokemuksen ja sitä tukevat olosuhteet tärkeäksi. Lapsen osallisuus ja sen tukeminen liittyy mielestämme lasten ja lapsuuden arvostamiseen. Lapsen osallisuuden merkitys korostuu lastensuojelun toiminnassa, jossa valta-asetelma on väistämättä epätasa-arvoinen ja koemmekin työntekijän toiminnalla olevan suuri merkitys lapsen osallisuuden tukijana. Vaikka ikä- ja kehitystason huomioiminen tarkoittaa usein jonkinlaista rajanvetoa lapsen osallistumisessa lapsen turvallisuuden ja hyvinvoinnin vuoksi, se ei poista lapsen osallisuuden tukemisen mahdollisuutta. Vaikka lapsi ei voikaan päättää itse kaikista asioistaan, hänelle tulee tarjota mahdollisuus arvostetuksi ja huomioiduksi tulemiseen niissä puitteissa, jotka hänen kehitystasonsa mahdollistaa.

2.2 Lapsen osallisuus lapsuudentutkimuksessa ja lapsilähtöisyydessä

Uusi lapsuudentutkimus, joka on osa lapsitutkimusta, on monitieteinen tutkimusalue, jossa tavoitellaan lapsuuden käsittämistä osana yhteiskuntaa, sekä lasten näkemistä yhteiskunnan aktiivisina jäseninä (Karlsson & Karimäki 2012, 20). Lapsuudentutkimuksen kannattajat kritisoivat lapsuuden näkemistä vain perhekeskeisestä, sosialisatio- ajattelusta sekä kehityspsykologisesta lapsinäkemystä käsin, sillä niiden nähdään keskittyvän lapsen sijasta liikaa lapsen kehitystekijöihin. Lapsuudentutkimukselle ominaista on pyrkimys lapsuuskäsityksen monipuolistamiseen ja sen pohjalta muodostuva lapsikäsitys pohjautuu lasten vahvuuksien ja taitojen osoittamiseen, vaikuttamisen tärkeyteen, sekä tarpeeseen tulla huomatuksi, kunnioitetuksi ja sitä kautta osalliseksi. (Forsberg ym. 2006, 8.)

Lapsilähtöisyys- käsitteellä kuvataan usein käytännön työn toimintatapaa, jonka keskeisinä periaatteina ovat lapsen tarpeet ja toiveet. Käsite on kuitenkin saanut erilaisia painotuksia riippuen kontekstista ja joskus lapsilähtöisyyden käsite nivoutuu yhteen lapsikeskeisyys- käsitteen kanssa. Yhteistä lapsilähtöisyyden erilaisille painotuksille on kuitenkin pääasiallisesti lapsen tarpeiden ja kiinnostuksen kohteiden huomioimisen lisäksi lapsen aktiivisuuden korostaminen. (Karlsson & Karimäki 2012, 22.) Lapsilähtöisessä toiminnassa korostuu siis lapsen aktiivisuuden ja kiinnostuksen kohteiden huomioiminen. Käytännössä tämä tarkoittaa lapsen kokemusten ja toiveiden huomioimista sekä hänelle annettavaa mahdollisuutta osallistua prosesseihin. Tätä kautta lapsilähtöinen toiminta tukee lapsen osallisuuden kokemuksen syntymistä.

Lapsuudentutkimus on osa laajempaa kokonaisuutta, lapsitutkimusta. Lapsilähtöisyyttä puolestaan esiintyy lapsuudentutkimuksessa, kuin myös lapsitutkimuksessa ja muussa toiminnassa. (Karlsson & Karimäki 2012, 25.) Lapsuudentutkimus ja lapsilähtöisyys ovat saaneet osakseen kritiikkiä muun muassa lasten iästä johtuvan riippuvuuden ja rajojen tarpeen kieltämisestä (Oranen 2008, 14). Yksilönäkökulman ja lapsen aktiivisuuden korostamisen riskinä on myös yhteisöjen, kulttuurin ja yhteiskunnallisten rakenteiden merkityksen näkemisen heikentyminen. Toisaalta myös muiden ihmisten vaikutukset lapsen toimintaan saattavat helposti jäädä huomaamatta. Lapsuudentutkimuksessa olisikin tärkeää pyrkiä lisäämään monipuolisempaa tutkimusotetta. (Karlsson & Karimäki 2012, 42 - 43.)

2.3 Kehityspsykologinen näkökulma osallisuuteen

Lapsuus on elämänvaihe, jolloin biologinen, psykologinen ja sosiaalinen kehitys on nopeaa. Psykologiassa käytetyn transaktiomallin mukaan lapsen kehitykseen vaikuttavat biologiset, psykologiset ja sosiaaliset tekijät ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään luoden perustaa tulevalle kehitykselle ja lapsuuden kokemukset kulkevat ihmisen mukana läpi elämän,

minkä vuoksi voi sanoa lapsuuden olevan läsnä myös aikuisuudessa. Muun muassa suhteet itseensä, muihin ja ympäröivään maailmaan syntyvät lapsen ja hänen ympärillään elävien ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 100 - 101.) Tämä ilmiö liittyy myös oman opinnäytetyömme aiheen tärkeyteen ja ilmiön ymmärtämisen kannalta onkin tärkeää tiedostaa kehityspsykologiset vaikutukset ihmiseen.

Muistin toiminta on jaettavissa implisiittiseksi muistiksi ja eksplisiittiseksi muistiksi. Eksplisiittinen muisti on sellaista, minkä muistamme ja kykenemme palauttamaan mieleen. Implisiittinen muisti taas on muistettavissa, muttei palautettavissa mieleen. Lapsen varhaisimmat implisiittiset muistot ovat peräisin yleensä hyvää tai pahaa oloa aiheuttaneista tapahtumista, eli vauvan tunne-elämään vaikuttaneista elämyksistä. Implisiittiset muistot vaikuttavat käyttäytymiseemme erilaisissa tilanteissa, vaikka emme ole niistä tietoisia, minkä vuoksi hyvin varhaisilla tapahtumilla voi olla vaikutusta lapsen myöhempään toimintaan. Noin kaksivuotiaana lapselle kehittyä tietoinen, jatkuvasti kehittyvä minäkäsitys, jota omaan elämään liittyvät muistot ylläpitävät. (Broberg ym. 2005, 100 - 101.)

Muistin lisäksi mentaaliset mallit, joita lapsi alkaa muodostaa jo ensimmäisen vuotensa aikana, vaikuttavat hänen tulevaan toimintaan. Mentaalinen malli on eräänlainen non-verbaalinen kuvaus lapsesta itsestään hänen kanssaan toimivien ihmisten kanssa. Esimerkiksi pieni vauva oppii, että hän voi vaikuttaa omaan tilanteeseensa viestimällä kehonsa tuntemuksia ympäristöön itkun avulla. Tämän lisäksi vauva oppii, että hän saa apua silloin kun hän sitä tarvitsee. Kun tämä tapahtumasarja toistuu tarpeeksi usein, vauva alkaa yleistää kokemuksensa vuorovaikutuksestaan häntä hoitavien henkilöiden kanssa. Ensimmäisen vuoden lopulla kehittyvät muut kognitiiviset kyvyt tukevat entisestään mentaalisten mallien kehittymistä ja näillä malleilla tulee olemaan vaikutuksia lapsen tulevalle vuorovaikutukselle eri tahojen kanssa. (Broberg ym. 2005, 104.)

Kielellinen kehitys kehittää myös lapsen omaan toimintaan ja toimintamahdollisuuksiin liittyvää käsitystä. Sanavaraston lisääntyessä lapsi alkaa muodostaa käsitteitä, pohtimaan tapahtumia ja niiden syitä, minkä seurauksena lapsi alkaa tulkita muiden käyttäytymistä ja niiden tarkoitusperiä. Näiden havaintojen pohjalta lapsen minäkuva lähtee kehittymään tiettyyn suuntaan, sillä ihmiselle on tyypillistä pyrkiä sellaiseen toimintaan, jonka hän on sosiaalisten vihjeiden pohjalta havainnut hyväksyttäväksi ja "oikeaksi". (Broberg ym. 2005, 106 - 107.)

Oleellista on kuitenkin huomioida lapsien välillä oleva vaihtelu kehityksessä. Koska kehitykseen vaikuttavat osaltaan niin monet tekijät, on myös normaalia, että lapset saavuttavat eri kehitysvaiheet hieman eri aikoihin. Lasten kehitykseen vaikuttavat myös perheen ulkopuoliset henkilöt (Broberg ym. 2005, 46 - 48.) Työntekijöiden olisi tärkeää olla tietoisia omista vaikutusmahdollisuuksistaan lapsen kehityksen tukijana, jotta he voivat tarvittaessa kehittää työ-

tään lapsilähtöisemmäksi. Toisaalta työntekijöiden työn kannalta oleellista on myös heidän tietoisuutensa lasten kehitysvaiheista ja niiden vaihtelusta, jotta he osaavat tukea lasten kehitystä kulloisessakin vaiheessa.

Lasten osallisuuteen lastensuojelussa liittyvissä keskusteluissa on kritisoitu asiantuntijalähtöistä, kehityspsykologiaan nojaavaa käsitystä lapsen tarpeiden määrittelyssä. Kehityspsykologisella tiedolla nähdään olevan liikaa valtaa lasten ja heidän elämäntilanteidensa määrittelyssä ja sen on koettu jopa pyrkivän määrittämään lasten tilanteisiin nähden luonnollista käyttäytymistä erilaisilla diagnooseilla. (Oranen 2008, 14.)

2.4 Lapsen osallisuus lastensuojelussa

Vallitsevan ihmis- ja lapsikuvan lisäksi myös työntekijöiden vaihtelevat asenteet lapsen osallisuutta kohtaan vaikuttavat sen toteutumiseen. Lasten osallisuuteen liittyvässä tutkimuksessaan Nigel Thomas on havainnut työntekijöillä neljä erilaista suhtautumistapaa, jotka ovat kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. Kliinisessä lähestymistavassa lapsi nähdään tunne- elämän kykyjen asettamien rajojen näkökulmasta ja lasten hyvinvointiin vedoten heidät jätetään omaan elämään liittyvien keskustelujen ja päätöksenteon ulkopuolelle. Byrokraattisessa suhtautumistavassa tukeudutaan organisaation asettamiin vaatimuksiin. Arvosidonnaisessa asenteessa korostuu taas lasten oikeus osallisuuteen, minkä vuoksi osallisuus nähdään itsessään hyvänä ja päätöksenteon ja käytäntöjen laadun parantavana tekijänä, jonka mahdollistajana työntekijät kokevat olevansa. Kyynisen lähestymistavan omaavat työntekijät puolestaan kokevat lasten osallisuuden kielteisesti ja he näkevät lapset manipuloivina ja valtaa tavoittelevina uhkatekijöinä. Kyynisen näkemyksen mukaan lasten vaikutusvaltaa ei pidä lisätä, vaan sitä on jo liikaa. (Oranen 2008, 11 - 12.)

Lasten osallisuutta lastensuojelussa on kuvattu porras- ja tikapuumalleilla, joissa alimmilla portailla on vähän osallisuutta ja ylöspäin kavatessa vaikutusmahdollisuudet lisääntyvät. Malli on kerännyt osakseen kritiikkiä sen yksiulotteisuuden vuoksi. Bardyn mukaan Harry Shier on muodostanut tikapuumallin pohjalta lasten osallisuutta tarkastelevan mallin, jossa huomion kohteena ovat myös aikuisen valmiudet, mahdollisuudet ja velvoitteet lapsen osallisuuden tukijana. Shierin mallissa olevat, lapsen osallisuuden edellytyksiin vaikuttavat työntekijän valmiudet, mahdollisuudet ja velvoitteet on määritelty siten, että valmiuksilla tarkoitetaan työntekijän henkilökohtaisia valmiuksia, kuten tietoa, asenteita ja arvoja lapsen osallisuuden tukemisessa, ja mahdollisuuksiksi puolestaan käsitetään työntekijän toimintamahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät, kuten resurssit, organisaation toiminta, tilat ja välineet. Velvoitteilla tarkoitetaan lapsen osallisuuden tukemiseen velvoittavia rakenteita, kuten lainsäädäntöä, toimintaohjeita ja vakiintuneita käytäntöjä. Mallia on mahdollista hyödyntää arviointivälineenä,

jolla tarkastellaan osallisuuden toteutumisen ulottuvuuksia eri tasoilla. (Bardy 2013, 151 - 153.)

Bardy (2013, 153 - 154) kuvaa myös Thomasin näkemystä, jonka mukaan osallisuuden tarkastelun kannalta on välttämätöntä jakaa osallisuus eri ulottuvuuksiin, joiden väliset suhteet saattavat olla muuttuvia, samoin kuin lapsen kokemus osallisuudesta. Thomas jakaa osallisuuden kuuteen ulottuvuuteen, jotka ovat mahdollisuus valita, saada tietoa, vaikuttaa prosessiin, ilmaista itseään, saada tukea itsensä ilmaisemiseen ja mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Thomasin mallin hyvänä puolena voidaan pitää sitä, että se havainnollistaa osallisuus-käsitettä konkreettisella tasolla, sekä huomioi lasten ja tilanteiden yksilöllisyyden. Olennaista on myös näkemys valinnan mahdollisuudesta osana osallisuutta. Lapsella tulee siis olla mahdollisuus päättää osallistumisestaan prosessiin ja halutessaan hänen tulee myös voida kieltäytyä siitä.

Osana Helsingin kaupungin sosiaaliviraston lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön kehittämishanketta toteutettiin Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearviomalli. Mallissa alkuvaiheen tilannearviolle asetetaan tavoitteeksi lapsen suojeleminen, tukeminen, eheyttäminen ja vahvistaminen ja näihin tavoitteisiin pyritään suoraan lapsen kanssa työskentelemällä, lapsikeskeisillä prosesseilla ja asettamalla lapsikeskeisyys työtä ohjaavaksi periaatteeksi. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvioinnin lähtökohtana nähdään elämäntilanteen selvittäminen yhteistyössä lapsen ja hänen vanhempiensa kanssa. Lapsen tapaamisessa tarkoituksena on antaa lapsen kertoa kokemuksiaan omasta elämäntilanteestaan siihen liittyvine tarpeineen, vaikeuksineen ja vahvuuksineen. Vanhempien tapaamisissa pyritään selvittämään vanhempien näkemyksiä lapsesta ja hänen tarpeistaan, mutta myös omasta vanhemmuudestaan. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 3 - 7.)

Lapsikeskeisessä lastensuojelun sosiaalityössä työntekijän tulisi ymmärtää ja huomioida lapsikeskeisyys kaikissa toimintansa tasoissa, jotka ovat toimintaperiaatteen taso, prosessien taso ja kohtaamisen taso. Lapsi on siis kaiken tehtävän työn keskiössä. Toimintaperiaatteen taso lastensuojelutyössä tarkoittaa työtä ohjaavia periaatteita ja tavoitteita, sekä työntekijän tietoisuutta niistä. Prosessien tasolla tarkoitetaan työntekijän päätöksiä työn kohteesta ja tavoista, sekä lapsen ja hänen perheensä kanssa tehtävistä toimenpiteistä. Kohtaamisen tasolla tarkoitetaan keskittymistä asiakkaan aitoon kohtaamiseen. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 3 - 7.)

Yhteistyökumppanimme toimivan lastensuojelun yksikön työn perustana lapsen osallisuuden huomioimisessa on Heikki Waris-instituutin Lapsen kanssa-hankkeessa 2008 kehitetty malli Lapsen osallisuuden rakentumisesta lastensuojelussa. Mallin mukaan lapsen osallisuus rakentuu siitä että lapsi on puheenaiheena, lapsi nähdään, lapsi on osallisena tietoon, lapsen ja

vanhemman vuorovaikutus koetaan, lapsi saa kohtaamisen hetken tapaamisissa, lapsi on tiedon tuottajana, käsittelijänä ja palauttajana sekä lapsi on arvioijana. (Johtava sosiaalityöntekijä 2014.)

Lapsen osallisuuden vahvistamiseen liittyy myös omat haasteensa. Lastensuojelun työntekijän pitäisi työskennellä niin, että asiakkaan oikeudet ja täysivaltainen kansalaisuus toteutuisi. Kuitenkin, kun asiakkaana on lapsi, asettaa hänen ikä- ja kehitystasonsa haasteita tasavertaisuuden ja täysivaltaisuuden tavoitteiden toteuttamiselle. Asiakastilanteet ovat vaihtelevia, eikä lapsen oikeuksien toteuttaminen aina ole yksinkertaista. Sosiaalityöntekijöiden kokemusten mukaan lasten osallisuuden vahvistamisen ja kohtaamisen vaikeuksia ovat byrokraattiset tekijät, lapsen edun määrittämisen haasteellisuus, erot lasten kehityksessä ja sosiaalityön menetelmien puutteet. Työntekijöiden vaihtelevat lapsikäsitkset vaikuttavat myös asiaan, kuten jo aiemmin kävi ilmi. Jos työntekijä ei luota lasten osallisuuden hyötyihin ja lapselle syntyy kokemus kuulematta jäämisestä, hänen oma mielenkiintonsa osallistumista kohtaan vähentyy myös, jolloin kumpikaan osapuoli ei usko osallistumisen mahdollisuuksiin. Lastensuojelussa tapahtuva osallistuminen ei voi olla täysin tasa-arvoista työn valta-asetelman vuoksi. Työntekijä joutuu joskus tasapainottelemaan sen välillä, vahvistaako lapsiasiakkaan itsemääräämisoikeutta vai suojellako lasta jättämällä vastuun päätöksistä aikuisille. Lastensuojelutyön käytäntöä haastaa myös lakien ristiriitaisuus ja avoimuus, esimerkkinä lastensuojelulaki, jossa samanaikaisesti säädetään lapsen oikeudesta osallisuuteen ja tiedonsaantiin, sekä oikeudesta suojeluun ja turvallisuuteen. (Bardy 2013, 156 - 157; Lastensuojelulaki 2007, 20.§.)

Lasten ja nuorten osallisuutta lastensuojelussa on tutkittu melko paljon. Aiemmille tutkimuksille on yhteistä se, että kuten meidänkin opinnäytetyömme, ne ovat kaikki kvalitatiivisia tutkimuksia. Näiden tutkimusten kohderyhmäksi on useimmiten valittu kouluikäiset ja vielä tarkemmin yleisimmin yläasteikäiset ja sitä vanhemmat lapset ja nuoret. Lastensuojelulain mukaan 12 vuotta täyttäneen ja sitä vanhemman lapsen mielipidettä on kuultava häntä koskevissa asioissa (Bardy 2009, 13). Tämä on saattanut osaltaan vaikuttaa aiempien tutkimusten kohderyhmän valintaan. Lisäksi yli 12-vuotiaat lapset ja nuoret osaavat jo kertoa sekä suullisesti että kirjallisesti omasta osallisuuden kokemuksestaan, kuten aiemmista tutkimuksista käy ilmi (esim. Kirjonen 2014; Nurmi 2012; Mikkonen 2013). Tämä voi helpottaa tutkimuksen tekoa, sillä mahdollisuus käyttää eri tiedonkeruumenetelmiä laajentuu haastatteluihin ja kyselylomakkeen käyttöön. Molemmat ovatkin suosittuja tiedonkeruumenetelmiä aiemmissä tutkimuksissa. Meidän opinnäytetyössämme käyttämää toista tiedonkeruumenetelmää, havainnointia ei ole juuri käytetty aiemmissä tutkimuksissa. Tämä selittyy luultavasti opinnäytetyömme nuoremmalla kohderyhmällä.

Jenna Kirjonen selvittää vuonna 2014 julkaistussa opinnäytetyössään Nuoret lastensuojelun avohuollossa: Kokemuksia osallisuudesta sitä, millaista osallisuus on 12-17-vuotiaiden nuorten

kokemana. Kirjonen haastatteli neljää nuorta yhdessä kunkin oman ohjaustyöntekijän kanssa. Tutkimuksesta käy ilmi, että nuoret olivat kokeneet sekä osallisuutta että osattomuutta. Osallisuudesta nuoret mainitsivat muun muassa mahdollisuuden vaikuttaa tapaamispaikkaan ja puheenaiheeseen. Lisäksi he kokivat työntekijöiden ottaneen huomioon heidän mielipiteensä ja ylipäättään lastensuojeluprosessin etenevän heidän etunsa mukaisesti. Osattomuutta aiheuttivat nuorten mukaan tiedon ja aidon kohtaamisen puute etenkin avohuollon tukitoimena tarjottavassa terapiapalvelussa. (Kirjonen 2014.)

Kirjosen (2014, 35) mukaan eräs hänen haastattelemansa nuoren lastensuojelun työntekijä mainitsi, ettei pienemmän lapsen kanssa olisi ehkä pystytty toimimaan samalla lailla kuin nyt eli miettimään yhdessä eri etenemisvaihtoehtoja, ottamaan huomioon lapsen näkökulmaa ja pohtimaan yhdessä mikä vaihtoehtoista olisi lapsen edun mukaista. Pyrimmekin omassa opin- näytetyössämme tutkimaan juuri pienen lapsen osallisuuden tukemista, sillä kuten lastensuojelun työntekijä mainitsi, pienten lasten kanssa ei pysty toimimaan samalla tavalla kuin vanhempien lasten kanssa. Siitä huolimatta oikeus osallisuuteen kuuluu kuitenkin kaikille lapsille (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, 12.§).

Myös Hanna-Leena Mikkosen pro gradussa Nuoren osallisuus lastensuojelutarpeen selvityksessä kohderyhmänä ovat 12-17-vuotiaat nuoret. Mikkonen haastatteli tutkimustaan varten kahdeksaa nuorta. Kaikille haastatelluille nuorille oli tehty lastensuojelutarpeen selvitys. Tutkimus osoitti nuorten kokevan tullessa kuulluiksi ja saaneensa vaikuttaa heitä koskeviin ratkaisuihin. Osallisuuden esteeksi mainittiin tiedonsaannin puute. (Mikkonen 2013.) Mikkosen tutkimus muistuttaa hieman meidän opinnäytetyötämme, vaikka kohderyhmänämme ovatkin alle kouluikäiset lapset. Myös me keskityimme juuri osallisuuteen lastensuojelutarpeen selvityksessä eli nykyisessä palvelutarpeen arvioinnissa. Me emme kuitenkaan tutki lasten kokemuksia vaan näkökulmamme on työntekijälähtöinen.

Mikkosen lisäksi ainakin Riitta Kosonen ja Anne Charpentier ovat tutkineet lasten ja nuorten osallisuutta lastensuojelutarpeen selvityksessä (Kosonen 2011; Charpentier 2011). Kosonen tutki opinnäytetyössään Lasten osallisuus lastensuojelutarpeen selvityksessä, miten lastensuojelutarpeen selvitykseen osallistuneet lapset ja heidän vanhempansa kokivat lasten osallisuuden selvitysprosessin aikana. Kosonen keräsi tutkimusaineiston puolistrukturoitujen palautelomakkeiden avulla lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvetopalaverin jälkeen. Kyselyyn vastasi seitsemästä eri perheestä kuusi äitiä, seitsemän isää ja 14 1-17-vuotiasta lasta. Tutkimuksen mukaan kyselyyn vastanneet olivat pääosin tyytyväisiä lastensuojelutarpeen selvitysprosessiin ja osallisuuden toteutumiseen. Muutamaan kysymykseen oli vastattu asian sujuneen tyydyttävästi, mutta vain harvaan oli kirjoitettu perusteltuja. Nämä kysymykset liittyivät lapsen kuulemiseen, ajatuksien ja toiveiden kuuntelemiseen, työntekijöille puhumisen helppouteen ja siihen, miten työntekijät ymmärsivät mitä apua lapsi tarvitsee. (Kosonen 2011.)

Charpentier puolestaan haastatteli yhdeksää 10-17-vuotiasta lasta ja nuorta pro gradussaan Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun alkuvaiheen arvioinnista. Charpentier kuvailee tutkimuksessaan lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksia. Lasten ja nuorten kokemukset olivat suurilta osin positiivisia; he kokivat saaneensa tarpeeksi tietoa, tullessa kuulluiksi ja saaneensa vaikuttaa itseä koskeviin asioihin. Lähes kaikki haastateltavat kokivat lastensuojelun alkuvaiheen arvioinnin ja siihen liittyvän osallisuuden hyvänä asiana, joka vaikutti positiivisesti heidän elämäänsä. (Charpentier 2011).

Ida-Nella Nurmen opinnäytetyön Nuorten kokemuksia osallisuudestaan lastensuojelun asiakaina tarkoituksena oli kuvata miten nuoret 12-17-vuotiaat nuoret kokivat asiakaslähtöisyyden toteutuneen lastensuojelussa. Nurmen tavoitteena oli lastensuojelun kehittäminen asiakaslähtöisemmäksi. Tiedonkeruu tapahtui suljettuja väittämiä ja avoimia kysymyksiä sisältävällä kyselylomakkeella. Kyselyyn vastasi yhdeksän nuorta. Nurmen mukaan asiakaslähtöisyys toteutuu jo melko hyvin, mutta kehittämisen varaa olisi etenkin nuorten kuulemisessa. (Nurmi 2012.)

Muista esittelemistämme tutkimuksista poiketen, Elina Filppula on tutkinut lasten osallisuutta työntekijöiden kirjoittamien dokumenttien avulla pro gradussaan Lapsen osallisuus lastensuojelun alkuarvioinneista laadituissa dokumenteissa. Filppulan tutkimuksen aineisto koostui 45 dokumentista, jotka koskevat 53 lasta. Tutkimus osoitti lasten äänen tulevan huomioiduksi koko lastensuojelutarpeen arvioinnin ajan ja lapsen mielipiteen selvittämiseksi käytettävän monenlaisia eri keinoja. (Filppula 2010.)

Katri Pulkkinen pro gradun Pienen lapsen tieto ja osallisuus lastensuojelun sosiaalityössä kohderyhmänä olivat alle 7-vuotiaat lapset. Pulkkinen haastatteli tutkimustaan varten kuutta sosiaalityöntekijää. Haastatteluissa hän käytti sekä muisteluttamista että teemahaastattelua. Haastatteluista kävi ilmi, että sosiaalityössä on mahdollista tavoittaa alle 7-vuotiaiden lasten tieto, mutta työntekijät kokivat, että tämän ikäisten lasten osallisuuden tukena pitäisi käyttää enemmän toiminnallisia työmenetelmiä. (Pulkkinen 2011.)

Meidän opinnäytetyömme kohderyhmästä, alle kouluikäisistä lapsista ja heidän osallisuudestaan lastensuojelussa ei löydy kovin paljoa aiempaa tutkimustietoa, kuten yllä esittelemistämme tutkimuksista ilmenee. Mielestämme tämän ikäisten lasten osallisuuden tutkiminen on kuitenkin aivan yhtä tärkeää kuin kouluikäisten lasten, kuten aiemmin jo totesimme. Katri Pulkkinen (2011) on tutkinut aihetta kohderyhmänään alle kouluikäiset lapset, mutta hän ei ole meidän tavoin rajannut tutkimusta osallisuuteen lastensuojelutarpeen selvityksessä.

2.5 Oikeus osallisuuteen

Lapsen oikeudesta osallisuuteen on säädetty useissa laeissa. Kuten jo aiemmin tekstissä kävi ilmi, on lapsen oikeudesta osallisuuteen omaan elämäänsä liittyvissä asioissa säädetty Lasten oikeuksien sopimuksessa (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, 12. §). Myös Suomen Perustuslain (731/1999, 6. §) ja Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000, 8.§, 10.§) mukaan lapsilla tulee olla oikeus osallisuuteen itseensä liittyvissä asioissa iästä riippumatta. Opinnäytetyömme aiheen kannalta tärkeä laki on myös Lastensuojelulaki (2007, 4.§, 5.§, 20.§), jonka mukaisesti lastensuojelun toimenpiteissä tulisi turvata lapsen mahdollisuus osallisuuteen, vaikuttamiseen ja tiedonsaantiin häntä koskevissa asioissa, kuitenkin lapsen ikä- ja kehitystason huomioivalla tavalla.

Lastensuojelutyön käytännön kannalta oleellista on erottaa toisistaan lapsen mielipiteen selvittäminen, puhevalta ja kuuleminen sekä päätösvalta. Lastensuojelulain mukaan mielipiteen selvittäminen koskee kaikkia lapsia heidän ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti. Puhevallalla tarkoitetaan yli 12-vuotiaiden lasten juridista toimijuutta. Puhevalta oikeuttaa lapselle avun hakemisen, palveluiden vaatimisen ja häntä koskevien päätösten vastustamisen mahdollisuuden. Puhevallan myötä lapselle kuuluu myös oikeus tutustua itseensä liittyviin asiakirjoihin ja saada tietoa häneen liittyvissä päätöksissä ja valitusmahdollisuuksista. (Lastensuojelulaki 2007, 20 - 21.§) Vastuu päätöksistä kuuluu aikuisille.

Pelkkä laki ei ole tae eettisesti oikeudenmukaisesta toiminnasta, minkä vuoksi kaikessa sosiaalialan työssä on tärkeää huomioida myös työtä ohjaavan ammattietiikan näkökulma. Talentian ammattieettisissä ohjeissa ja Etenen eettisissä suosituksissa korostetaan asiakkaan osallisuus- ja oikeuden tärkeyttä osana kaikille kuuluvia ihmis- ja perusoikeuksia. Asiakkaan oikeuksien toteutumisesta on huolehdittava kaikissa ratkaisuisissa ja työntekijän vastuu ja velvollisuus on selvittää sopivat toimintatavat lapsen kanssa toimimiseksi. (Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry 2013, 5, 7, 15; Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE & Sosiaali- ja terveysministeriö 2011, 5.) Edellisen perusteella kaikkien, myös alle kouluikäisten lasten oikeus osallisuuteen ja mielipiteen ilmaisuun asianosaisina on siis turvattava kaikissa tilanteissa, myös palvelutarpeen arvioinnissa lastensuojelussa.

2.6 Lastensuojelu ja palvelutarpeen arviointi

Lastensuojelulaki pyrkii turvaamaan lapsen oikeuksien toteutumisen. Näihin oikeuksiin kuuluvat turvallinen kasvuympäristö, monipuolinen ja tasapainoinen kehitys sekä erityinen suojelu. (Bardy 2009, 39.) Lastensuojelulain mukaan kunnan tulee järjestää ehkäisevää lastensuojelua eli ilman lastensuojelun asiakkuutta toteutettavaa lastensuojelua. Näin pyritään turvaamaan

ja edistämään lapsen kehitys, kasvu ja yleinen hyvinvointi. Ehkäisevä lastensuojelu tukee lisäksi myös vanhempia tai huoltajia. (Lastensuojelulaki 2007, 3a.§)

Lastensuojeluun lukeutuu sekä lapsi- että perhekohtainen lastensuojelu. Tämä tarkoittaa sitä, että lastensuojelun on tarpeen vaatiessa tarjottava palveluita ja tukitoimia sekä lapselle että tämän perheelle. (Räty 2010, 3 - 4, 7.) Perheen katsotaan olevan lapselle ensisijainen instituutio asua ja elää, minkä vuoksi perhettä tulee auttaa ja tukea heidän tarpeidensa mukaisesti (Bardy 2009, 32 - 33). Lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun lukeutuu asiakassuunnitelman tekeminen, erilaiset avohuollon tukitoimet, kiireellinen sijoitus ja huostaanotto, sijaishuolto sekä jälkihuolto (Lastensuojelulaki 2007, 3.§).

Lastensuojelulain mukaan lapsen etu on aina tärkein ja se tulee huomioida lastensuojeluprosessin aikana eri toimenpiteitä mietittäessä. Yhtenä lastensuojelulain tavoitteena on lapsen ja hänen perheensä ongelmiin puuttuminen tarpeeksi varhaisessa vaiheessa. Lastensuojelussa pyritään ensisijaisesti tukemaan lasta ja perhettä avohuollon tukitoimilla. Avohuollon tukitoimien ollessa riittämättömät lapselle voidaan järjestää sijaishuoltoa, jos sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. (Räty 2010, 7 - 9.) Avohuollon tukitoimiin tulee lastensuojelulain mukaan ryhtyä lapsen oman käytöksen tai kasvuolosuhteiden ollessa haitalliset lapsen terveydelle tai kehitykselle. Tukitoimilla pyritään tukemaan lapsen kehitystä ja vanhempien kykyä lapsen kasvattamiseen. Ne voivat siis kohdistua joko lapseen, huoltajaan tai koko perheeseen. (Räty 2010, 259 - 261.)

Sosiaalihuoltolain ja Lastensuojelulain mukaisesti sosiaalihuollon ammattilaisella on velvollisuus ottaa yhteyttä sosiaalihuoltoon asiakkaan tuen tarpeen arvioimiseksi. Sosiaalihuoltolain mukaan yhteydenotto tulee tehdä, kun asiakkaan tarve sosiaalihuoltoon on ilmeinen. Tällöin lapsen ei tarvitse olla lastensuojelun tarpeessa, vaan hänellä oleva tuen tarve voi kohdistua ehkäiseviin palveluihin. Lastensuojelulain mukainen yhteydenotto puolestaan tulee tehdä silloin, jos yhteydenottaja tietää jonkun lapsen hoidossa, huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa olevan puutteita, tai hän katsoo lapsen oman käytöksen vaativan lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Ilmoituksen vastaanottajan vastuulla on huolehtia, että tieto menee oikeaan paikkaan käsiteltäväksi. Jos käsittelyn aikana ilmenee, että lapsen tilanne vaatii lastensuojelun tarpeen selvityksen eli lastensuojeluasian tullessa vireille, asia käsitellään sen mukaisesti. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015.)

Lastensuojelulain mukaan useat eri ammattikunnan harjoittajat ovat virkansa puolesta velvollisia tekemään lastensuojeluilmoituksen joko suullisesti tai kirjallisesti. Myös muut henkilöt voivat tehdä lastensuojeluilmoituksen, jos kokevat siihen olevan tarvetta. Ilmoitusvelvollinen henkilö voi myös tehdä pyynnön tarvittavan tuen arvioimiseksi yhdessä vanhemman tai lapsen kanssa (Lastensuojelulaki 2007, 25 - 25a.§).

Lastensuojelulaissa (2007, 25.§) määritellyillä tahoilla, joilla on velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tarvittaessa, on myös velvollisuus ennen lapsen syntymää tehtävään ennakkollisen lastensuojeluilmoituksen tekemiseen. Ilmoitus tulee tehdä, jos epäilee lapsen heti synnyttyään tarvitsevan lastensuojelun palveluita. Ennakollisella lastensuojeluilmoituksella pyritään jo ennen lapsen syntymää turvaamaan tarvittavat tukitoimet perheelle. (Räty 2010, 202 - 203.)

Lastensuojeluasian tultua vireille lastensuojelun työntekijä arvioi lastensuojelutarpeen kiireellisyyden. Jos koetaan olevan tarvetta palvelutarpeen arviointiin, sellainen tehdään ja samalla selvitetään tarve lastensuojeluun ja sen tukitoimiin. Arvion tekee sosiaalityöntekijä. Palvelutarpeen arviointia ei tehdä, jos sen katsotaan olevan tarpeetonta. Palvelutarpeen selvitys sisältää arvioinnin lapsen kasvuun liittyvistä olosuhteista ja siitä, millaiset mahdollisuudet huoltajilla on huolehtia lapsen tarvitsemasta kasvatuksesta ja huolenpidosta. Sosiaalityöntekijä voi tarpeen vaatiessa olla yhteydessä eri tahoihin ja lapsen lähipiiriin selvityksen tekemiseksi. Palvelutarpeen arviointi tulee aloittaa viimeistään seitsemän päivän kuluessa asian tultua vireille. Arvioinnin tekemiseen saa mennä enintään kolme kuukautta vireille tuloista. (Lastensuojelulaki 2014, 26.§.)

Palvelutarpeen arvioinnin valmistuttua lastensuojelun asiakkuus alkaa, jos arvioinnissa todetaan lapsen kasvuolosuhteiden olevan terveydelle tai kehitykselle vaaraksi tai lapsen käytös vaarantaa hänen kehityksensä ja terveytensä ja lapsella on tarve Lastensuojelulaissa määriteltyihin palveluihin ja tukitoimiin. Lastensuojelun asiakkuus ei ala, jos edellä mainitut asiat eivät arvion tehneen sosiaalityöntekijän mielestä toteudu. Asiakkuus voi kuitenkin alkaa myös siinä tapauksessa, jos lastensuojeluasian tultua vireille lapsen turvaamiseksi aloitetaan kiireelliset toimet. Asiakkuus alkaa myös, jos lapselle tai perheelle annetaan Lastensuojelulakiin kirjattuja palveluita tai tukea ennen kuin palvelutarpeen arviointi valmistuu. (Lastensuojelulaki 2014, 27.§.)

3 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa kerromme opinnäytetyömme tavoitteet ja tutkimuskysymykset sekä määrittelemme käyttämämme tutkimusmetodologian. Opinnäytetyö toteutetaan kvalitatiivisena tutkimuksena, jossa tutkimusmetodeina ovat haastattelu ja havainnointi. Tutkimusaineisto analysoidaan teoriaohjaavan sisällönanalysin keinoin.

Opinnäytetyömme on tutkimusorientaatioltaan fenomenologis-hermeneuttinen. Niskanen (2008, 104 - 106) kertoo Heideggeriä mukaillen fenomenologian olevan ymmärrystä ja kuvailua. Siinä tehdään näkyväksi se, mikä on mahdollisesti näkymätöntä, mutta asian kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta olennaista. Niskanen (2008, 100) jatkaa, että Husserlin mukaan

fenomenologian tavoitteena on löytää tutkimuskohteesta kokemuksia sekä analysoida tietoisuutta. Myös Perttula (2008, 116) korostaa kokemusten merkitystä. Niskanen (2008, 106) kertoo, että hermeneutiikassa painottuvat Heideggerin ja Diltheyn mukaan kokemukset, ymmärtäminen ja tulkinta. Tuomi & Sarajärvi (2013, 34) jatkavat, että fenomenologis-hermeneuttisen tutkimustyyppin erityispiirteenä on se, että tutkimuksen kohteena sekä tutkijana on ihminen. Opinnäytetyössämme selvitämme lapsen osallisuuden ymmärrystä ja näkemystä työntekijöiden näkökulmasta sekä sitä, miten työntekijät voivat toiminnallaan tukea osallisuuden toteutumista. Tämän lisäksi tutkimuksemme kohteena sekä tutkijana on ihminen, joten voimme katsoa opinnäytetyömme perustuvan fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusorientaatioon.

3.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksellisen opinnäytetyömme tarkoituksena on selvittää, miten alle kouluikäisten lasten osallisuutta tuetaan ja huomioidaan lastensuojelutarpeen selvityksessä. Tavoitteenamme on saada 5-6 havainnoitavaa asiakastapaamista. Havainnoimme lastensuojelun työntekijöitä ja heidän toimintaansa lapsen kanssa ja kiinnitämme huomiota siihen, miten työntekijä mahdollistaa lapsen osallisuuden omissa asioissaan. Lisäksi saamme tietoa lasten osallisuudesta, sen huomioimisesta ja tukemisesta työntekijöitä haastatteleamalla. Havainnointien ja haastattelujen perusteella saamme tietoa pienten lasten osallisuudesta palvelutarpeen arvioinnin aikana lastensuojelussa ja koostamme siitä opinnäytetyömme tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset. Tulosten perusteella lasten osallisuuden huomioimista voidaan kehittää lastensuojelussa. Saadaksemme vastaukset opinnäytetyölle asettamillemme tavoitteille, määrittelimme tutkimuskysymykset seuraavasti:

1. Miten työntekijä huomioi alle kouluikäisen lapsen osallisuuden toiminnassaan?
2. Millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta?

3.2 Kvalitatiivinen tutkimus

Opinnäytetyömme on kvalitatiivinen tutkimus pienen lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta palvelutarpeen arvioinnissa lastensuojelussa. Kuten Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2013, 161) teoksessaan *Tutki ja kirjoita* kirjoittavat, kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa kuvataan lähtökohtaisesti todellista elämää. Myös Vilka (2005, 97) vahvistaa tämän kertomalla, että laadullisen tutkimuksen tavoitteena on kuvata ihmisen omaa, koettua todellisuutta. Juuri todenmukaisen kuvan lapsen osallisuudesta, sen huomioimisesta ja tukemisesta lastensuojelutarpeen selvitysvaiheessa me haluamme saada opinnäytetyöllämme näkyväksi ja sen takia päädyimme kvalitatiiviseen tutkimustyyppiin. Kvalitatiivinen tutkimus on lisäksi menetelmänä ihmislähtöinen ja joustava, se ottaa huomioon ihmisten väliset suhteet ja sopii toiminnan ke-

hittämiseen eikä vaadi suurta tutkittavien määrää (Hirsjärvi ym. 2013, 164; Tuomi & Sarajärvi 2013, 57, 66), joten se sopii näiden kaikkien piirteidensä vuoksi tutkimustyyppiksemme. Vilkka kirjoittaa, että laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyn tutkimuksen tavoitteena ei ole tuuden löytäminen tutkittavasta asiasta, vaan tarkoituksena on saada esiin jotakin, joka on ”välittömän havainnon tavoittamattomissa”. Haastateltavien kertomien kokemusten ja käsitysten avulla voidaan tehdä tulkintoja. (Vilkka H, 2005, 97 - 98). Näitä tekijöitä pyrimme saamaan haastattelulla ilmi.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2013, 164) mukaan kvalitatiiviselle tutkimukselle on ominaista, että tutkittava kohdejoukko valitaan tarkoituksellisesti. Näin on myös meidän opinnäytetyössämme. Opinnäytetyömme kohdejoukkona ovat pääkaupunkiseudun erään alueen alle kouluikäiset lapset, joista on tehty lastensuojeluilmoitus tai pyyntö palvelutarpeen arvioimiseksi. Opinnäytetyön osallistujiksi rajattiin alle kouluikäiset lapset, sillä se kiinnosti meitä tutkimuskohteena ja myös avohuollon yksikkö, jolle opinnäytetyön teemme, koki juuri pienten lasten osallisuuden selvittämisen tärkeänä. Alle kouluikäisten lasten osallisuutta lastensuojelun selvitysprosessissa ei myöskään ole ennen juuri tutkittu, kuten aiemmin on käynyt jo ilmi. Pienten lasten oman osallisuuden huomioiminen ja sen tukeminen lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnissa on erittäin tärkeää, jotta suunnitellut tukitoimet kohdentuvat oikein ja oikea-aikaisesti ja näin ollen hyödyttävät lasta eniten. Pienten lasten osallisuus ei välttämättä ole aina näkyvää tai se ei tule aina tarpeeksi huomioituksi ilmaisukyvyn rajallisuuden vuoksi, joten osallisuuden huomiointi ja tukeminen on silloin pitkälti lapsen kanssa toimivien aikuisen varassa. Siksi onkin tärkeää, että työntekijä kiinnittää tietoisesti huomiota lapsen osallisuuteen ja mahdollistaa sen toteutumisen parhaalla mahdollisella tavalla.

Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen tarkoitus on kuvata, ymmärtää syvällisesti ja tulkita jotakin tutkittavaa ilmiötä. Laadullisessa tutkimuksessa ollaan usein kiinnostuneita ihmisten kokemuksista ja heidän antamistaan merkityksistä. Tulosten saamiseksi ei käytetä määrällisiä keinoja eikä tuloksia pyritä yleistämään. (Kananen 2008, 24.) Tutkimussuunnitelma ei ole laadullisessa tutkimuksessa lopullinen, vaan sitä voi tarvittaessa muokata tutkimuksen aikana (Hirsjärvi ym. 2013, 164). Laadullisen tutkimuksen prosessi ei kulje lineaarisesti, kuten kvantitatiivisessa tutkimuksessa, vaan se etenee syklisesti. Tutkimusprosessia sekä tiedonkeruuta ohjaa aineiston analyysi. Tutkimusaineistoa aletaan analysoida jo heti keräysvaiheessa eikä vasta koko aineiston keruun jälkeen. (Kananen 2008, 24, 26.)

Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään syvällisesti yksittäistapauksen tutkimiseen, toisin kuin kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa, jossa tutkittavien joukko on suurempi. Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavien määrän pitää olla vähintään yksi. Tutkittavien määrä riippuu tutkimuksen luonteesta ja aineiston määrää tärkeämpänä pidetään sen laatua. Aineiston laatuun taas vaikuttavat sekä tiedonkeruun että analyysin syvyys. (Kananen 2008, 25, 34 -

35.) Laadullisessa tutkimuksessa tiedonantajien olisi hyvä olla tarkasti valittuja, jotta he olisivat tutkimuksen tarkoitukseen sopivia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85 - 86).

Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää erilaisia tiedonkeruumenetelmiä, kuten havainnointi, haastattelu, dokumentit, tapaus- ja toimintatutkimus (Kananen 2008, 57). Valittu tiedonkeruumenetelmä vaikuttaa tutkimuksen lopputulokseen. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija osallistuu tiedonkeruuseen esimerkiksi menemällä paikanpäälle haastattelemaan tai havainnoimaan ja tulkitsee saatua tietoa subjektiivisesti. Tämä eroaa määrällisestä tutkimuksesta, jossa tiedonkeruumenetelmänä käytetään usein kyselyjä, jolloin tutkija ei ole suorassa kontaktissa tutkittavan kanssa ja saatu tieto on objektiivista. (Kananen 2008, 25, 27.)

3.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmenetelminä käytämme haastattelua ja havainnointia. Havainnointipohja ja haastattelukysymykset perustuvat Shierin ja Thomasin aiemmin esiteltyihin (ks. kappale 2.4) lapsen osallisuutta kuvaaviin teorioihin siten, että havainnoimalla selvitämme lapsen osallisuuden muodostumisen kannalta oleellisten tekijöiden toteutumista ja työntekijähaastattelulla pyrimme selvittämään lapsen osallisuuden kannalta oleellisia työntekijöiden valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2013, 164) kertovat havainnoinnin ja haastattelun olevan yksiä tyypillisimpiä kvalitatiivisen tutkimuksen tutkimusmetodeja, koska niiden avulla tutkittavien omat näkökulmat ja kokemukset pääsevät esiin. Menetelmillä on mahdollista huomioida tutkittavat tapaukset ainutlaatuisina ja saada niistä yksityiskohtaista, uutta tietoa. Lisäksi uskomme, että näillä menetelmillä saamme mahdollisimman monipuolista tietoa tutkittavasta asiasta.

Havainnoimme sitä, miten lastensuojelun työntekijät huomioivat lapsen osallisuuden palvelutarpeen arvioinnin tapaamisissa sekä miten he toteuttavat Thomasin osallisuusmallin mukaisten lapsen osallisuuden muotojen tukemista. Havainnoitimme on pääsääntöisesti systemaattista eli jäsenneiltyä, ei-osallistuvaa. Havainnoinnin avulla voimme saada aitoa, välitöntä tietoa tutkittavien käytöksestä, dialogisuudesta ja vuorovaikutuksesta. Havainnointi sopii lasten tutkimiseen tai kuin halutaan saada tietoa, joka ei välity pelkästään sanallisesti. (Hirsjärvi ym. 2013, 213; Vilka 2006, 38). Havainnoinnissa huomioimme lapsen normaalit ikä- tai kehitystason mukaiset kehitysvaiheet ja sen, miten työntekijä ottaa lapsen kehitysvaiheen huomioon. Havainnoinnin tukena käytämme tekemäämme havainnointipohjaa, jonka perustana käytämme Thomasin lapsen osallisuutta kuvaavaa teoriaa (ks. kappale 2.4).

Haastattelua käytämme selvittäessämme, miten lastensuojelun työntekijät kokevat lapsen osallisuuden palvelutarpeen arvioinnissa toteutuvan ja miten he tukevat lapsen osallisuutta. Selvitämme samalla työntekijöiden näkemyksiä lapsen osallisuutta koskevista velvoitteista,

heidän osallisuudelle antamia merkityksiä, sekä kokemuksia omista valmiuksistaan ja mahdollisuuksistaan lapsen osallisuuden tukijana. Haastattelu olisi tutkimuksen tulosten ja monipuolisuuden kannalta hyvä toteuttaa myös lapsille, mutta koska kyseessä ovat alle kouluikäiset lapset, joille osallisuus-käsite on luultavasti vieras ja sanallinen ilmaiseminen mahdollisesti vaikeaa, haastattelemme lastensuojelun työntekijöitä.

Laadullisessa tutkimuksessa yksi yleisimmistä aineistonkeruumenetelmistä on haastattelu (Tuomi & Sarajärvi 2013, 71). Haastateltavilla on tutkittavasta asiasta omakohtainen kokemus, jolloin saadaan vastaus siihen, mitä ollaan tutkimassa, kuten Vilkkakin kertoo (2005, 114). Haastattelu on tiedonkeruumenetelmänä joustava. Haastattelija voi tarpeen mukaan toistaa kysymyksen, selventää tai oikaista ilmauksia ja keskustella tiedonantajan kanssa. Samalla haastateltavan havainnoinnilla voi saada lisää informaatiota. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 73 - 74.) Haastattelutilanteessa pyrimme kaikki kolme haastattelijaa olemaan läsnä, mikä lisää tuloksien luotettavuutta, koska haastattelu ei ole vain yhden henkilön ymmärryksen ja tulkinnan varassa. Haastattelu myös nauhoitetaan, jolloin saamme tallennettua haastattelun kokonaisuudessaan, siitä jää meille luotettava dokumentti ja pystymme litteroimaan ja analysoimaan sitä myöhemmin.

Haastattelumenetelmiä on useita erilaisia. Teemahaastattelu on niistä yleisin. Sillä pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen, ongelmanasettelun tai tutkimustehtävän mukaisesti. Teemahaastattelussa on valmiiksi valitut teemat, jotka perustuvat tutkimuksen viitekehukseen. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 75.) Mekin jaamme työntekijöiden haastattelukysymykset eri teemoihin, jotta saamme kattavat vastaukset tutkimuskysymyksiimme. Teemat on muodostettu toisen tutkimuskysymyksen mukaan työntekijöiden näkemyksiin lapsen osallisuudesta ja lapsen osallisuuden tukemisesta. Shierin mallin (ks. kappale 2.4) mukaiset valmiudet, mahdollisuudet ja velvoitteet on huomioitu haastattelukysymyksissä. Haastattelut ovat puolistrukturoituja eli kysymykset ovat valmiiksi mietityt, mutta vastauksia ei ole sidottu vastausvaihtoehtoihin. Näin saamme esiin aitoja kokemuksia ja näkemyksiä lasten osallisuudesta ja sen huomioimisesta ja tukemisesta työntekijöiden näkökulmasta. Haastattelun toteutamme ryhmähaastatteluna. Siinä on etuna tehokkuus, ajansäästö ja ryhmän yhdessä tuottamat monipuoliset, toisiaan täydentävät vastaukset (Hirsjärvi ym. 2013, 210).

3.4 Aineiston analyysimenetelmä

Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää minkä tahansa laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmänä. Sisällönanalyysin avulla aineistosta kerrotaan kuvainnollisesti ja analyysin kautta se järjestetään selkeäksi sanalliseksi kuvaukseksi aiheesta. Analyysimenetelmä toimii siten, että ensin aineisto puretaan ja pelkistetään samankaltaisuuksien tai erojen mukaan, ja lopuksi käsitellään teoreettisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 91.) Vilkk

(2005, 139 - 140) täydentää, että sisällönanalyysi on laadullisen tutkimusmenetelmän metodi, jonka avulla on tarkoitus löytää merkityssuhteita ja merkityskokonaisuuksia. Sisällönanalyysin avulla me analysoimme haastattelun aineiston ja luokittelemme havainnoinnista saadut tulokset. Uskomme sisällönanalyysin palvelevan opinnäytetyötämme parhaiten, koska haluamme saada ilmi osallisuuden tukemisen ilmentymiä ja merkityksiä. Muutoinkin uskomme sisällönanalyysin avulla pystyvämme saamaan riittävän kuvailevaa ja monipuolista tutkimustietoa aiheesta.

Käyttämämme analyysimenetelmä on tarkemmin määriteltynä teoriaohjaava sisällönanalyysi. Tuomen ja Sarajärven (2013, 117) mukaan tässä menetelmässä noudatetaan aineistolähtöisyyttä, mutta aineiston pelkistyksessä mukana ovat myös teoreettiset käsitteet, jotka ovat kyseisestä ilmiöstä jo valmiiksi tiedossa. Opinnäytetyössämme analysoitavina ovat havainnointien ja haastattelun tuotokset, joiden taustalla teoriana vaikuttavat aiemmin kuvailemamme Shierin ja Thomasin lapsen osallisuuden mallit. Kuten Vilka (2005, 140 - 141) toteaa, analyysi pohjautuu siis aiempaan tietoon ja teoriaan tutkittavasta aiheesta.

Havainnointien taustateoriana meillä on Thomasin lapsen osallisuuden malli, joka toimii havainnointiamme ohjaavan taulukon pohjana. Havainnoimme Thomasin mallin mukaisten osallisuuden muotojen tukemista ja tukemisen toteutumista lastensuojelun työntekijän ja lapsen välisissä tapaamisissa. Lapsen osallisuuden tukemisen tapojen lisäksi arvioimme havaintojen perusteella siis myös sitä, miten osallisuuden muotojen tukeminen toteutuu. Lapsen osallisuuden muotojen tukemisen toteutumista arvioidaan jokaisen eri teeman, eli osallisuuden muodon ja sen alla olevien, kyseiseen teemaan liittyvien osallisuuden ilmentymien kohdalla. Arviointiasteikko koostuu kolmesta eri vaihtoehdosta, jotka ovat: toteutuu, toteutuu jonkin verran ja ei toteudu. Havainnointien jälkeen kokoamme saadut havainnot yhteen havainnointitaulukkoon ja luokittelemme ne kolmeen kategoriaan sen mukaan, miten eri osallisuuden muotojen tukeminen havaintojen perusteella on toteutunut. Luokittelun perustana olevat kategoriat ovat samat kuin havainnointitaulukossa: eli toteutuu, toteutuu jonkin verran ja ei toteudu. Luokittelu tapahtuu laskemalla, mihin kategoriaan eri teemat ilmentymineen eniten sijoittuivat, minkä perusteella teemat luokitellaan eri kategorioihin. Teemat sisältävät eri määrän osallisuuden ilmentymiä, mikä on huomioitu luokittelussa siten, että toteutumista kuvaavien kategorioiden tulokset on suhteutettu kyseisessä teemassa havainnoitujen osallisuuden ilmentymien kokonaismäärään. Koska tarkoituksenamme on jäsentää ja luokitella havainnointiaineistoa, on sen analysoimisessa käyttämämme teoriaohjaava sisällönanalyysi luokitteleva. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin lisäksi erittelemme havainnoinnin tuloksia kvantitatiivisesti.

Jaamme jo haastatteluvaiheessa haastattelukysymykset kahden eri teeman alle. Haastattelun teemat muodostuvat toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti työntekijöiden näkemyksistä lap-

sen osallisuudesta ja lapsen osallisuuden tukemisesta. Näihin teemoihin sisältyy myös Shierin mallin mukaisesti työntekijöiden valmiudet, mahdollisuudet ja velvoitteet. Tuomen ja Sarajärven (2013, 93) mukaan teemoittelussa laadullinen aineisto puretaan ja ryhmitetään erilaisien aihepiirien mukaan. Tämän jälkeen aineistosta aletaan etsiä varsinaisia teemoja. Teema-haastattelu helpottaa aineiston pilkkomista, sillä teemat ovat muodostuneet jo haastattelukysymyksiä jäsenettäessä ja teemojen pohjalta koostetaan varsinainen analyysi. Haastattelun jälkeen litteroimme nauhoitukset ja ryhmittelemme tekstit aiemmin jaettujen teemojen alle, joista analysoimme tulokset.

4 Opinnäytetyön tulokset

Opinnäytetyömme tulokset koostuvat havainnoinneista ja haastattelusta saamistamme tiedoista. Havainnointit ja haastattelu toteutettiin kevään 2015 aikana. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseemme, miten työntekijä huomioi alle kouluikäisen lapsen osallisuuden toiminnassaan, saimme vastauksen havainnointien perusteella. Kokosimme saamamme havainnot yhteen havainnointipohjaan, jonka perusteella luokittelimme tulokset toteutumisen mukaan kolmeen eri kategoriaan. Toiseen tutkimuskysymykseemme, millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta, saimme vastaukset haastattelun avulla. Haastattelusta teimme sisällönanalyysin ja erittelyn keinoin teemoittelutaulukon, josta koostimme tulokset sanalliseen muotoon. Haastatteluaineiston niukkuuden vuoksi suuri osa aineistosta jouduttiin käsittelemään erittelynä varsinaisen sisällön analyysin sijaan. Tässä luvussa kerromme opinnäytetyön tulokset tutkimuskysymyksittäin.

4.1 Lapsen osallisuuden huomioiminen työntekijän toiminnassa

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaavassa työntekijöiden havainnoinnissa hyödynnettiin Thomasin lapsen osallisuuden mallia (ks. kappale 2.4). Malli toimii tekemämme havainnointitaulukon pohjana siten, että Thomasin esittämät lapsen osallisuuden muodot, kuten esimerkiksi lapsen mahdollisuus valintaan, toimivat havainnointia ohjaavina teemoina havainnointitaulukossa. Jokaiseen teemaan sisältyi useita eri osallisuuden ilmentymiä (ks. liite 4), joita havainnoimme. Havainnoinneissa pyrittiin Thomasin mallin mukaisesti huomioimaan myös lapsen yksilölliset tekijät, esimerkiksi ikä- ja kehitystaso, osallisuuden tukemisessa. Havainnoimme sitä, kuinka työntekijät tukevat Thomasin mallin mukaisia osallisuuden muotoja omassa toiminnassaan. Lapsen osallisuuden muotojen tukemisen tapojen lisäksi havainnoimme myös, miten paljon työntekijä toiminnallaan toteutti lapsen osallisuuden muotojen tukemista ja toteutumista. Havainnointiaineiston analyysivaiheessa luokittelimme aineiston teemojen toteutumisen mukaan kolmeen eri kategoriaan. Havainnointi kohdistui siis työntekijöiden toimintaan. Havainnointikertoja oli neljä ja havainnointi kohdistui yhteensä kolmeen eri työntekijään.

kijään. Alle kouluikäisiä lapsia neljällä havainnointikerralla oli yhteensä seitsemän. Esittelemme havainnoinnin tulokset teemojen toteutumista kuvaavien kategorioiden mukaan.

Taulukko 1. Havainnoinnin tulokset. Tulostaulukko, jossa näkyvissä teemojen ilmentymät lukumäärällisesti luokiteltuina.

Teemat	Toteutuu	Toteutuu jonkin verran	Ei toteudu	Muuta lisättävää
MAHDOLLISUUS VALINTAAN	6	13	2	Johdattelua, mutta myös valinnan mahdollisuuksia, lapsen ikä vaikuttaa
MAHDOLLISUUS TIEDONSAANTIIN	3	12	27	Lasta koskevia tietoja ei useinkaan käsitelty tapaamiskerralla
MAHDOLLISUUS VAIKUTTAA	34	22	14	Tilanne ja lapsen ikä vaikuttavat
MAHDOLLISUUS ITSENSÄ ILMAISEMISEEN	17	6	5	Joskus johdatellusti
MAHDOLLISUUS TUKEEN ITSENSÄ ILMAISUSSA	3	18	14	Aina ei tuen tarvetta ilmennyt Joskus taas työmene- telmät olisivat voineet
MAHDOLLISUUS PÄÄTÖKSIIN ITSENÄISESTI	5	7	2	Aluksi johdatellen, tapaamisen lopuksi enemmän päätös- mahdollisuuksia

Yllä olevassa taulukossa on koottu yhteen kaikki havainnoinnit ja niiden tulokset on esitetty sen mukaan, miten eri teemat ovat toteutuneet. Seuraavassa taulukossa tarkennamme yllä olevaa taulukkoa tarkastelemalla osallisuuden teemojen toteutumista havainnointikerroilla mukana olleiden lasten ikäjakauman mukaisesti.

Taulukko 2. Osallisuuden teemojen toteutuminen lasten ikäjakauman mukaisesti.

Teemat		6v	5v	5v	4v	2v	1,5v	0,5v
Mahdollisuus valintaan	Toteutuu	33 %	0 %	0 %	33 %	0 %	67 %	67 %
	Toteutuu jonkin verran	67 %	100 %	100 %	67 %	33 %	33 %	33 %
	Ei toteudu	0 %	0 %	0 %	0 %	67 %	0 %	0 %
Mahdollisuus tiedonsaantiin	Toteutuu	0 %	0 %	0 %	50 %	0 %	0 %	0 %
	Toteutuu jonkin verran	50 %	17 %	50 %	17 %	0 %	33 %	33 %
	Ei toteudu	50 %	83 %	50 %	33 %	100 %	67 %	67 %
Mahdollisuus vaikuttaa prosessiin	Toteutuu	60 %	40 %	50 %	80 %	20 %	40 %	40 %
	Toteutuu jonkin verran	40 %	60 %	50 %	20 %	30 %	20 %	10 %
	Ei toteudu	0 %	0 %	0 %	0 %	50 %	40 %	50 %
Mahdollisuus itsensä ilmaistamiseen	Toteutuu	75 %	25 %	75 %	100 %	25 %	75 %	50 %
	Toteutuu jonkin verran	25 %	50 %	25 %	0 %	25 %	0 %	25 %
	Ei toteudu	0 %	25 %	0 %	0 %	50 %	25 %	25 %
Mahdollisuus tukeen itsensä ilmaisussa	Toteutuu	0 %	0 %	0 %	20 %	0 %	20 %	20 %
	Toteutuu jonkin verran	80 %	80 %	80 %	20 %	0 %	80 %	20 %
	Ei toteudu	20 %	20 %	20 %	60 %	100 %	0 %	60 %
Mahdollisuus päätöksiin itsenäisesti	Toteutuu	0 %	0 %	0 %	50 %	0 %	100 %	100 %
	Toteutuu jonkin verran	100 %	100 %	100 %	50 %	0 %	0 %	0 %
	Ei toteudu	0 %	0 %	0 %	0 %	100 %	0 %	0 %

Yllä olevassa taulukossa on esitetty osallisuuden teemat ja niiden toteutuminen kunkin lapsen kohdalla. Osallisuuden teemoihin liittyy erilaisia osallisuuden ilmentymiä, joiden toteutumista havainnoimme. Ensimmäiseen teemaan eli valinnan mahdollisuuteen liittyviä osallisuuden ilmentymiä olivat mahdollisuus valita osallistumisensa, toiminta tapaamisessa ja mahdollisuus valintaan yksilöllisen tarpeensa mukaan. Ensimmäinen teema ei toteutunut täysin kenenkään lapsen kohdalla. Parhaiten se toteutui kaikkein nuorimpien lasten eli 1,5-vuotiaan ja 0,5-vuotiaan kohdalla. 2-vuotiaalla oli vähiten valinnan mahdollisuuksia, kun taas sitä vanhemmillä teema toteutui keskinkertaisesti. Kaikkien muiden paitsi 2-vuotiaan lapsen kohdalla kaikki tähän teemaan liittyvät havainnoidut osallisuuden ilmentymät toteutuivat vähintään jonkin verran.

Toisessa teemassa eli mahdollisuudessa tiedonsaantiin havainnoitiin saako lapsi tietoa tilanteesta, työskentelyn prosessista, osallistuvista tahoista, omista oikeuksistaan, onko tiedot lapsen ymmärrettävässä muodossa ja onko lapsella mahdollisuus tiedonsaantiin yksilöllisen tarpeen mukaan. Puolet havainnoituista lapsen tiedonsaantiin liittyvistä osallisuuden ilmentymistä toteutui 4-vuotiaan kohdalla, kun taas muiden lasten kohdalla mikään havainnoitu ilmentymä ei toteutunut kokonaan. Parhaiten mahdollisuus tiedonsaantiin toteutui 4-vuotiaan kohdalla, keskimääräistä huonommin 6- ja 5-vuotiaiden kohdalla ja huonosti 0,5- ja 1,5-vuotiaan sekä toisen 5-vuotiaan kohdalla. Merkittävää oli, että 2-vuotiaan kohdalla mahdollisuus tiedonsaantiin ei näytä toteutuneen lainkaan. Ylipäätään mahdollisuudessa tiedonsaantiin näyttäisi olevan paljon parannettavaa lähes kaikkien lasten kohdalla ja tämä teema toteutuikin huonoiten muihin teemoihin verrattuna.

Kolmas teema, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, sisälsi seuraavat havainnoidut osallisuuden ilmentymät: lasta kuullaan, lasta huomioidaan, lapsi on mukana päätöksenteossa, lapsi otetaan vakavasti, lapsi otetaan vakavasti vaikka tiedot ovat ristiriitaisia, lapsella on mahdollisuus vaikuttaa prosessiin yksilöllisen tarpeen mukaan, aidon dialogisuuden toteutuminen, lapsi saa valita osallistujat, lapsi saa valita puheenaiheita ja lapsi on itse puheenaiheena. Parhaimmat mahdollisuudet vaikuttaa prosessiin oli 4-6-vuotiailla lapsilla, joiden kohdalla kaikki havainnoidut kyseiseen teemaan liittyvät osallisuuden ilmentymät toteutuivat vähintään jonkin verran. Vähiten vaikuttamisen mahdollisuuksia oli 0,5-2-vuotiailla lapsilla. 0,5- ja 2-vuotiailla lapsilla jopa puolet havainnoituista ilmentymistä eivät toteutuneet lainkaan ja 1,5-vuotiaallakin 40 % osallisuuden ilmentymistä jäi toteutumatta.

Neljäs teema, mahdollisuus itsensä ilmaisemiseen, toteutui parhaiten kaikista havainnoituista teemoista. Teemaan liittyviä havainnoituja osallisuuden ilmentymiä olivat mahdollisuus ilmaista ajatuksia ja mielipiteitä, mahdollisuus ilmaisuun omalla tavallaan, mahdollisuus itsensä ilmaisemiseen ikä-, kehitys ja yksilö huomioiden sekä pyritäänkö lapsen mielipide selvittämään. 4-vuotiaan kohdalla havainnoidut ilmentymät toteutuivat täysin ja lähes kaikilla muil-

lakin vähintään keskinertaisesti. Ainoastaan 2-vuotiaan kohdalla puolet havainnoituista ilmentymistä ei toteutunut ollenkaan.

Viidenteen teemaan, mahdollisuuteen tukeen itsensä ilmaisussa, liittyen havainnoimme rohkaistaanko ja kannustetaanko lasta, tarjotaanko tarvittaessa tulkkipalvelut, tarjotaanko tarvittaessa apuvälineitä, tarjotaanko erilaisia menetelmiä itsensä ilmaisun avuksi ja onko lapsella mahdollisuus itsensä ilmaisuun ikä-, kehitys ja yksilöllisyys huomioiden. Mahdollisuus tukeen itsensä ilmaisussa toteutui kaikkien lasten kohdalla todella huonosti. 2-vuotiaan sekä 5-6-vuotiaiden lasten kohdalla mikään havainnoitu osallisuuden ilmentymä ei toteutunut täysin. 5-6-vuotiaiden kohdalla lähes kaikki ilmentymät toteutuivat kuitenkin jonkin verran. 2-vuotiaan kohdalla mikään osallisuuden ilmentymä ei toteutunut. Myöskään 4- ja 0,5-vuotiaiden kohdalla suurin osa eli 60 % havainnoituista ilmentymistä ei toteutunut. Parhaiten itsensä ilmaisussa tuettiin 1,5-vuotiasta, jonka kohdalla yksikään ilmentymä ei jäänyt täysin toteutumatta.

Viimeisessä havainnoidussa teemassa, mahdollisuudessa päätöksiin itsenäisesti, havainnoimme onko lapsella mahdollisuus päättää mitä tekee tapaamisen aikana ja mahdollisuutta päätöksiin itsenäisesti yksilöllisen tarpeen mukaan. Tämä teema toteutui täysin 0,5-vuotiaan ja 1,5-vuotiaan kohdalla. 4-vuotiaan kohdalla puolet havainnoituista osallisuuden ilmentymistä toteutui, kun taas muiden lasten kohdalla mikään ilmentymä ei toteutunut täysin. Heidän kohdallaan kaikki ilmentymät toteutuivat kuitenkin jonkin verran, poikkeuksena 2-vuotias, jonka kohdalla mikään havainnoitu ilmentymä ei toteutunut ollenkaan.

Havainnoinnin perusteella lähes kaikki lapset huomioitiin, he olivat puheen aiheena ja heidän sanomisiinsa ja tekemisiinsä suhtauduttiin tosissaan. Edellä mainitut mahdollisuudet eivät toteutuneet kaikista pienimpien lasten kohdalla, jolloin työntekijät kohdistivat kysymykset vanhemmille. Tähän vaikutti olevan syynä lapsen iän ja kielitaidon asettamat haasteet. Lapsia, jotka osasivat puhua, kuultiin heille suunnattujen kysymyksiensä kautta. Heidän vaikutusmahdollisuuttaan toteutettiin antamalla heidän päättää esimerkiksi opiskelijan läsnäolosta ja joistain puheenaiheista. Näiden lapsien ja työntekijöiden välillä toteutui tapaamisissa aito dialogisuus.

Kaikilla lapsilla oli mahdollisuus ilmaista ajatuksiaan ja mielipiteitään joko vapaasti, tai kysymysten avulla. Vaikka mahdollisuus oli kaikilla, niin lasta ei välttämättä erikseen kannustettu ilmaisemaan itseään. Lapsen mahdollisuus itsensä ilmaisuun omalla tavallaan toteutui jonkin verran, sillä vapaan ilmaisun lisäksi heitä johdateltiin myös valmiiksi valittujen korttien pariin, joiden pohjalta lapsen kanssa toivottiin käytävän keskustelua. Lapsen vaikuttamis- ja itsensä ilmaisemisen mahdollisuuden huomioiminen toteutui enimmäkseen ikätason asettamien mahdollisuuksien mukaisesti. Havainnoinnista saatujen tulosten mukaan

työntekijät huomioivat toiminnassaan parhaiten lapsen vaikuttamisen ja itsensä ilmaisemisen teemat.

Lapsille tarjottiin valinnan mahdollisuuksia esimerkiksi tapaamisessa tehtävän toiminnan ja puheenaiheiden suhteen, mutta toisaalta työntekijät pyrkivät myös toiminnallaan johdattamaan lapsia tiettyihin toimintoihin tai puheenaiheisiin. Lapsille ei myöskään tarjottu täyttä mahdollisuutta päättää osallistumisestaan tapaamiseen, joka on teorian mukaan yksi osallisuuden ilmentymä. Lasten yksilöllisten tarpeiden huomiointi toteutui suurimmalla osalla. Havainnoinnissa huomattiin kuitenkin, että tilanteissa joissa oli läsnä useampi lapsi samanaikaisesti, saattoi nuoremman sisaruksen valinnan mahdollisuuden tukeminen jäädä vähäiseksi.

Lapsille annettiin paljon vapautta toimia ja puhua haluamallaan tavalla. Toisaalta työntekijät myös osittain johdattelivat lapsia tiettyjen puheenaiheiden ja toimintojen pariin. Havainnointien perusteella lasten itsenäinen päätöksentekomahdollisuus lisääntyi tapaamisen loppua kohden tapaamisen muuttuessa vapaamuotoisemmaksi. Lapsen mahdollisuutta valintaan ja päätöksiin itsenäisesti huomioitiin havainnointien perusteella jonkin verran.

Lapsen liittyviä tietoja ei usein käsitelty tapaamisella. Niissä tapauksissa kun tietoja käsiteltiin, ne esitettiin lapsen ymmärrettävässä muodossa. Työskentelyprosessiin ja lapsen oikeuksiin liittyvää tiedonantoa ei tapahtunut. Lasten mahdollisuus tiedonsaantiin sen hetkisestä tilanteesta toteutui jonkin verran, sillä lapset olivat fyysisesti läsnä kun perheen tilannetta käsiteltiin yhdessä. Mahdollisuus tiedonsaantiin osallistuvista tahoista toteutui myös joiltain osin, kun työntekijät esittelivät itsensä lapsille. Suurimmassa osassa tapauksista lapsen tiedonsaantiin liittyviä yksilöllisiä tarpeita, kuten ikää, ei huomioitu. Toisinaan työntekijällä olisi ollut mahdollisuus antaa tietoja lapsen tasoisesti, mutta toisinaan lapsen ikä tai yhteisen kielen puuttuminen esti sen.

Osaa lapsista rohkaistiin itsensä ilmaisemiseen kysymysten ja vanhempien tuen kautta, sekä innostamalla lapsen sanomisista ja ehdotuksista. Lapsen ilmaisun tukeminen oli huomioitu joissain tapaamisissa myös apuvälineeksi otettujen korttien tai lelujen avulla. Kaikissa tapaamisissa apuvälineitä ei kuitenkaan ollut tai niitä ei tarjottu lapselle, tosin niitä ei välttämättä tarvittukaan. Lapsen yksilölliset tarpeet, kuten ikä- ja suomen kielen taso huomioitiin lapsen ilmaisun tukemisessa esimerkiksi leluja, vanhempien antamaa apua ja yksinkertaista kieltä hyödyntämällä. Työntekijät huomioivat vähiten lapsen mahdollisuudet tiedonsaantiin ja tukeen itsensä ilmaisemisessa.

Havainnoinnin tuloksissa on syytä huomioida, että meidän läsnäolomme havainnointitilanteissa saattoi vaikuttaa sekä työntekijöiden toimintaan että lasten osallisuuden ilmentymiseen. Meillä ei myöskään ollut tietoa havainnoimienne asiakastapausten syistä tai taustoista, jotka

luonnollisesti vaikuttavat työntekijän toimintaan ja puheenaiheeseen tapaamisessa. Lasten vanhempien toiveesta havainnointitilanteissa oli läsnä vain yksi havainnoija, joten on huomioitava myös havainnoijien subjektiivisten näkemysten mahdollinen vaikutus tuloksiin. Olemme kuitenkin jälkeinpäin reflektoineet yhdessä jokaista havainnointikertaa, jotta käsityksemme niistä ovat yhtenevät. Havainnointikierroilla työntekijöiden lapsiin kohdistamassa osallisuuden huomioinnissa oli suurta vaihtelua. Lopullisissa tuloksissa kaikki havainnot on koottu yhteen, minkä vuoksi eroavaisuudet eivät käy yhteenvedossa selkeästi ilmi.

4.2 Työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta

Vastaukset toiseen tutkimuskysymykseen eli millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta, saimme tekemästämme teemahaastattelusta. Teemat muodostettiin toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti työntekijöiden näkemyksiin lapsen osallisuudesta ja lapsen osallisuuden tukemisesta. Haastattelukysymykset jakautuivat kahden teeman mukaan siten, että haastattelukysymykset 1- 5 liittyivät työntekijöiden näkemyksiin lapsen osallisuudesta ja haastattelukysymyksillä 6-10 pyrittiin tavoittamaan työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuuden tukemisesta. Haastattelukysymyksillä pyrittiin selvittämään myös Shierin mallin (ks. kappale 2.4) mukaisesti työntekijöiden valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita lapsen osallisuuden tukijana ja ne on sisällytetty haastattelukysymyksiin.

4.2.1 Työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta

Ensimmäiseen teemaan, työntekijöiden näkemyksiin lapsen osallisuudesta, liittyvät haastattelukysymykset 1-5 ja niihin sadut tulokset on esitelty tässä aluvussa. Saimme teemaan vastaukset seuraavien haastattelukysymysten avulla: Mitä lapsen osallisuus lastensuojelutyössä mielestänne on? Miten tunnistatte lapsen osallisuuden kokemuksen? Kuinka tärkeänä koette lapsen osallisuuden lastensuojelussa ja miksi? Kuinka paljon lapsen on hyvä saada osallistua? ja Toteutuuko lapsen oikeus osallisuuteen työssänne?

Ensimmäisellä haastattelukysymyksellä selvitettiin, mitä työntekijät kokivat lapsen osallisuuden olevan. Työntekijät käsittivät lapsen osallisuuden suurimmaksi osaksi lapsen yksilöllisen huomioimisen ja läsnäolon kautta. Nämä kaksi yhdistävää ilmausta eivät ole toisistaan kaksi täysin erillistä näkökulmaa, vaan ne liittyivät joissain kohdissa tiiviisti toisiinsa. Yksi työntekijä toi esille lapsen oikeuden tiedonsaantiin osana osallisuutta.

"..oikeus saada myös sitä tietoo, pienten lasten osalt se on haastavaa.."

Lapsen osallisuutta yksilöllisen huomioimisen näkökulmasta kuvailtiin kyseiseen tilanteeseen ja lapseen liittyvien yksilöllisten tekijöiden huomioimisen kautta. Yksilöllisten tekijöiden

huomiointiin liittyivät lapsen tarpeiden huomioiminen, lasten toiveiden kunnioittaminen, optimaalisten olosuhteiden luominen ja lapsentahtisuus. Edellä mainittuihin yksilöllisten tekijöiden huomioimisen tapoihin puolestaan liittyivät lapsen omanlaisen osallistumisen mahdollistaminen, työntekijän toiminnan sopeuttaminen lapsen toiveisiin, olosuhteiden luominen lapselle hyvän ja helpon tuntuiseksi ja lapsen ehdoilla työskenteleminen.

"..sitä että antaa lapselle sen mahdollisuuden siihen omalla tavallaan osallistua..."

".. se on se että lapsen ehdoilla mennään tapaamisesta.."

"..ja jos he pyytää vaan pelkkää leikkii ni sit meidän pitää vaan myöski suostuu siihen pelkään leikkii..."

Lapsen osallisuus käsitettiin myös läsnäolon kautta. Läsnäoloon liittyvät käsitykset lapsen osallisuudesta jakautuivat fyysiseen läsnäoloon sekä vuorovaikutuksellisen läsnäolon muotoihin. Lapsen osallisuuden nähtiin ilmentyvän hänen fyysisellä olemisella tapaamisella. Työntekijän osalta fyysiseen läsnäoloon liittyi lapsen kohtaaminen hänen tasollaan. Vuorovaikutukselliseen läsnäoloon nivoutuvia käsityksiä olivat lapsen kuunteleminen ja kohtaaminen, sekä lapsen itseilmaisun ja vaikenemisen mahdollistaminen lapsen niin halutessa.

"... et kyl se aina on osallisena siinä selvityksessä siis niinku myöski läsnäolollaan jollain tavalla..."

"..sekin on tärkeätä et me muistettais aina mennä alas sitä lasta varten ja kohdata se siel lapsen tasolla eikä ylhäältä."

"..läsnäolo ja kuuntelevuus.."

"..kuuntelemista ja kohtaamista ainakin."

Työntekijät toivat vastauksissaan ilmi kolme Thomasin mallin mukaista lapsen osallisuuden ilmentymää, jotka olivat mahdollisuus tiedonsaantiin, mahdollisuus itsensä ilmaisemiseen ja mahdollisuus vaikenemiseen, joka liittyi Thomasin mallissa lapsen valinnan mahdollisuuteen.

Haastateltavat kokivat lapsen ikä- ja kehitystason, esimerkiksi puhekyvyn, vaikuttavan siihen, miten he tunnistavat lapsen osallisuuden kokemuksen. Lapsen rentoutuminen ja sen seurauksena tapahtuva oma- aloitteinen hakeutuminen vuorovaikutukseen työntekijän kanssa koettiin merkinä lapsen osallisuuden kokemuksesta. Haastateltavien mukaan lapsen osallisuus on

myös mahdollista tunnistaa työntekijälle lapsen ja tapaamisen havainnoinnista muodostuneesta tunteesta.

"...osaatko lukea sitä tilannetta et miten tää tapaaminen on mennyt ja miten hän on kokenut sen...se toki vaatii sellasta havainnointia..."

"...tunnelma ja tunne tapaamisesta..."

Haastateltavat kokivat lapsen olevan heidän asiakkaansa ja työskentelyn keskiössä. Osallisuus nähtiin tärkeänä ja lapsen näkemistä pidettiin ehdottoman tärkeänä. Lisäksi mainittiin lain velvoittavan osallistamaan lapsen.

"Nii ei voi ajatella et lapsi ei olis osallisena prosessissa..."

Haastateltavat mainitsivat lapsen iän vaikuttavan osallisuuden määrään. Osallistumisen määrää tulee pohtia heidän mukaansa myös tapauskohtaisesti ja joissakin tapauksissa lapselle annettavaa tietoa rajataan lapsen suojelemiseksi. Vastauksista kävi myös ilmi, että jos keskustelu pysyy asiallisena, lapsen voisi olla hyvä osallistua.

"...joka tapaus on vähän erilainen et sitä joutuu niinku pohtimaan, pohtimaan sit tarkkaan että missä vaiheessa lapsi tulee siihen mukaan..."

Haastateltavat totesivat, että aikapulan vuoksi kokonaisvaltainen lapsen näkeminen, kuuleminen ja havainnointi eivät toteudu. Ajan rajallisuus estää pienten lasten kohdalla perushoidon ja luottamussuhteen luomisen, jotka koetaan osallisuuden mahdollistaviksi tekijöiksi. Aikapulan koettiin estävän myös työntekijän pääsyn osalliseksi lapsen toimintaan. Vanhempien lasten kohdalla osallisuuden koettiin toteutuvan paremmin.

"... Pienten lasten kohdalla jos mietitään niin se on liittyväinen siihen perushoittoon, luottamussuhteen luontiin, havainnointiin, ei meillä ole siihen aikaa..."

Haastattelemiemme työntekijöiden näkemyksissä lapsen osallisuudesta nousi selvästi esiin lapsen yksilöllisten tekijöiden sekä vuorovaikutuksellisten piirteiden, kuten työntekijän tai lapsen läsnäolon merkitys. Sen lisäksi että lapsen osallisuus nähtiin lapsen yksilöllisten tarpeiden, toiveiden ja muiden tekijöiden huomioimisena, koettiin lapsen yksilöllisten tekijöiden, kuten ikä- ja kehitystason vaikuttavan myös lapsen osallisuuden huomaamiseen, sekä sen määrään. Myös vuorovaikutuksen ja läsnäolon merkitys tuli esille lapsen osallisuuden käsittämisen ja sen huomaamisen yhteydessä. Fyysisellä tasolla läsnäoloa kuvailtiin työntekijän näkökulmasta lapsen tasolle menemisenä. Vuorovaikutuksellisuuteen ja läsnäoloon liittyvät

muut piirteet, kuten havainnointi, kuunteleminen, kohtaaminen ja niistä muodostuvat tunteet tulivat esille lapsen osallisuuteen ja sen huomaamiseen liitetyissä käsityksissä. Lapsen yksilöllisen huomioiminen ja läsnäolo koettiin lapsen osallisuuden kannalta tärkeiksi vaikuttaviksi tekijöiksi. Työntekijät kokivat lapsen osallisuuden myös itsessään tärkeäksi, vaikka sen ei koettukaan täysin toteutuvan riittämättömän ajan vuoksi.

4.2.2 Työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuuden tukemisesta

Seuraavaksi esiteltyt haastattelukysymykset 6-10 ja niihin saadut tulokset vastaavat työntekijöiden näkemyksistä lapsen osallisuuden tukemisesta - teemaan. Työntekijöiden näkemyksiä lapsen osallisuuden tukemisesta pyrittiin saamaan selville seuraavien kysymysten avulla: Miten ja missä työvaiheissa huomioitte lapsen osallisuuden? Minkälaiset velvoitteet ohjaavat työtänne lapsen osallisuuden suhteen? Onko työpaikallanne käytössä valmiita lapsen osallisuutta tukevia toimintamalleja? Millaisia? Koetteko, että teillä on riittävästi valmiuksia ja mahdollisuuksia lapsen osallisuuden tukemiseksi? Millaisia? Onko lapsen osallisuuden vahvistamisessa jotain haasteita? Mitä?

Haastateltavien vastaukset kysymykseen lapsen osallisuutta tukevista työvaiheista poikkesivat toisistaan. Vastausten perusteella haastateltavat huomioivat lapsen osallisuuden lastensuojelutarpeen selvitysprosessissa eri vaiheissa. Joidenkin mukaan lapsen osallisuus huomioitiin prosessin alussa, esimerkiksi tapaamisen suunnittelussa ja yhteydenotossa. Joissain vastauksissa mainittiin lapsen osallisuuden huomioimisen tapahtuminen kotikäynnillä. Moni haastateltava puolestaan kertoi huomioivansa lapsen osallisuuden kaikissa lastensuojelutarpeen selvitysprosessin vaiheissa. On myös mahdollista, että osa haastateltavista mainitsi yksittäisiä työvaiheita esimerkeiksi, vaikka pyrkivätkin lapsen osallisuuden huomioimiseen myös muissa vaiheissa. Tähän ei kuitenkaan haastattelussa saatu varmuutta.

"Kun aletaan suunnittelemaan tapaamista..."

"Kotikäynnillä."

"Koko matkassa mukana."

Haastateltavat kertoivat lapsen yksilöllisten tarpeiden vaikuttavan hänen osallisuutensa huomioimisen tapoihin. Lapsen näkökulman huomioiminen ja tukeminen koettiin lapsen osallisuutta tukevana toimintana. Haastateltavat pyrkivät huomioimaan ja tukemaan lapsen näkökulmaa tapaamalla lasta yhdessä vanhempien kanssa, sopeuttamalla toimintansa ja puheensa lapselle sopivaksi ja ymmärrettäväksi, sekä korostamalla lapsen näkökulmaa ja ajatuksia vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa. Lapsen näkökulmaa pyrittiin myös huomioimaan

lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen perustuvalla osallistumisen rajaamisella, jos työntekijällä oli syytä olettaa, että tapaamisessa saattaisi tulla esille lapselle haitallisia puheenaiheita. Lapsen näkökulman huomioiminen jakautui siis lapsen ajatusten, äänen ja aseman vahvistamiseksi, sekä toiminnan järjestämiseksi lapselle mukavaksi ja hänen erityistarpeilleen sopivaksi.

"...myös se että miten me osallistetaan tavallaan nii siinä puheessa vanhempien kaa tuodaan sitä lapsen näkökulmaa..."

"...jos huomaa et nyt vanhemmat vaikka tuottaa semmosta tekstiä mitä lapsen ei oo hyvä kuulla, ni toinen työntekijä voi vaikka mennä johonki sen lapsen kanssa sitte leikkimään tai toiseen huoneeseen tai muuta, että sil tavalla rajataan sitä osallistumista."

Haastateltavat toivat esille lakien, erityisesti Lastensuojelulain asettamat määräajat ja oman ammatillisen halun lapsen osallisuuden tukemista ohjaavina velvoitteina.

"... lain asettamat niinku määräajat... se tulee työn sisältä et tästä niinku ammatillisuudesta et halutaan tavata lasta, mut myös laki, laki ohjaa sitä. "

Haastateltavien mukaan työpaikalla ei ollut käytössä valmiita kirjallisia lapsen osallisuutta tukevia toimintamalleja. Haastateltavat olivat kuitenkin sitä mieltä, että heidän yksikössään oli joitain yhteisiä kirjoittamattomia toimintamalleja, joiden mukaan toimittiin. Kirjoittamattomiksi toimintamalleiksi mainittiin apuvälineiden käytön mahdollisuus, sekä lapsen ja tilanteen yksilöllisten tarpeiden huomiointi tapaamisen suunnittelussa ja järjestämisessä. Lapsen ja tilanteen yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen liittyi lapsen ikä- ja kehitystason vaikutusten huomioiminen, lapsesta saadun etukäteistiedon hyödyntäminen, sekä tapaamispaikan valinta lastensuojeluilmoituksen syyn ja sisällön perusteella. Haastateltavien mielestä valmiiden kirjallisten toimintamallien käyttäminen olisi haasteellista ja osittain myös tarkoitukseton lasten ja tilanteiden yksilöllisyyden vuoksi.

"Noita tollasia apuvälineitä siihen on, mutta kyllähän se mietitään myös lapsen ikä ja kehitystaso ja mitä ne vanhemmat on kertonu... mitä päiväkodista on kuultu... ja sit mietitään riippuen siitä ilmotuksen sisällöstä et onkse paikka mikä... mut ei varmaan mitään sellasta niinku tiettyä sapluunaa oo että kuinka. Eikä varmaan tarkotuksenmukastakaan olla."

Kysymys riittävästä valmiuksista tukea lapsen osallisuutta jakoi haastateltavien mielipiteitä. Osa heistä koki, ettei heillä ole tarpeeksi valmiuksia, kun taas osan mielestä valmiudet olivat riittävät. Vastauksista kävi ilmi valmiuksien olevan yksilöllisiä ja niiden riippuvan työntekijöiden koulutuksesta ja työkokemuksesta. Osa haastatelluista koki, että vastavalmistuneena olisi

kaivannut enemmän valmiita toimintamalleja lapsen osallisuuden tukemiseksi. Osa koki myös tarvetta apuvälineille osallisuuden tukemiseen.

Kysyttäessä riittävästä mahdollisuuksista tukea lapsen osallisuutta haastateltavat olivat melko yksimielisiä vastauksissaan. Mahdollisuuksia osallisuuden tukemiseen koettiin olevan liian vähän. Syyksi mainittiin aikapula ja kiire. Haastateltavat kaipasivat lisää etenkin pieniin lapsiin liittyviä koulutuksia ja erityisesti työpajatyyppejä koulutuksia. Koulutusten lisäksi kaivattiin enemmän aikaa itsensä kehittämiseen. Moni koki myös uuden, tutkitun tiedon saamiseen olevan tarvetta. Lisäksi haastateltavat mainitsivat useasti heillä olevan mahdollisuuden moniammatilliseen yhteistyöhön, mutta sitä kaivattiin myös lisää.

"...voitais hyödyntää paljon niinku monen muun ammattialan tavallaan sitä osaamista..."

"...työkuorman takia...joutuu sit peruun tiettyjä koulutuksia, mitkä ois tarpeellisia."

Haastateltavat kokivat ajankäytön rajallisuuden selkeästi suurimmaksi haasteeksi lapsen osallisuuden vahvistamisessa. Tästä oltiin yksimielisiä. Puutteellisen ajan koettiin vaikuttavan esimerkiksi siten, että koska aika ei riitä kaikkien asioiden käsittelyyn, lapsi voi jäädä omassa asiassaan sivuun. Lisäksi koettiin, että mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä haastavampaa hänen osallisuutensa vahvistaminen on ja sitä vähemmän työntekijöillä on siihen keinoja. Tähän liittyen koettiin olevan myös tiedon puutetta vauvaikäisten kanssa työskentelystä. Muutoinkin kävi ilmi, että opinnoissa saatu tieto ja osaaminen eivät välttämättä kohtaa työelämän tarpeiden kanssa. Muita haastattelussa ilmi tulleita haasteita osallisuuden vahvistamisessa olivat vanhempien asioiden viemä tila lapsen asioilta ja osallisuudelta sekä se, että vanhemmat vähättelevät lapsensa tilannetta. Lasten ikätason koettiin vaikuttavan osallisuuden vahvistamiseen. Erityisen haastavaa osallisuuden vahvistaminen on pienten lasten kohdalla, jotka eivät vielä itse pysty tuottamaan puhetta. Tällöin lasten kannalta oleellisten tietojen saaminen on vaikeaa. Koettiin myös, että jos lapsella on jo ympärillään laajat tukiverkostot, joskus on hyvä säästää lasta siltä, että hän joutuisi tutustumaan jälleen uuteen ihmiseen. Myös pienten lasten tiedonsaantioikeuden toteutuminen koettiin osallisuuden vahvistamisen suhteen haastavana samoin kuin oman työn jatkuva soveltaminen tilanteen edellyttämällä tavalla.

"... Joudutaan niinku tekee valintoja välillä että mitä asiaa pitää käsitellä, voiks joskus jäädä niinku sitte siinä ajan kanssa, aikapulan takia niinku se lapsi sivuun..."

"... Kylhän se varmaan oiski se ideaali et lasta näkis eri ympäristöissä nimenomaan ja niinku, mut siihen ei vaan niinku tällä hetkellä aika riitä..."

Lapsen osallisuutta tuettiin eri työvaiheissa erityisesti lapsen näkökulmaa ja ajatuksia huomioimalla ja niitä esiin tuomalla. Työntekijöiden kokivat valmiutensa lapsen osallisuuden tukijana eri tavoin. Valmiudet olivat riippuvaisia työntekijän koulutuksesta ja työkokemuksesta. Vaikka lapsen osallisuuden tukemista ohjaaviin toimintamalleihin suhtauduttiin kriittisesti, koettiin etenkin vastavalmistuneiden työntekijöiden saattavan tarvita niitä. Yksikössä ei ollut käytössä valmiita lapsen osallisuuden tukemiseen tarkoitettuja kirjallisia toimintamalleja. Tarvetta koettiin olevan myös lisätiedolle lapsen osallisuuden suhteen. Työntekijät kaipasivat lisää esimerkiksi aiheeseen liittyviä koulutuksia ja moniammatillista yhteistyötä. Ajankäyttöön liittyvät haasteet ja pienten lasten ikä- ja kehitystasosta johtuvat tekijät osoittautuivat merkittävimiksi lapsen osallisuuden tukemista vaikeuttaviksi syiksi.

4.3 Tulosten yhteenveto

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, miten työntekijä huomioi alle kouluikäisen lapsen osallisuuden toiminnassaan, vastaavien tuloksien mukaan työntekijät huomioivat alle kouluikäisen lapsen osallisuuden vaihtelevasti. Havainnoidut työntekijät huomioivat Thomasin lapsen osallisuuden mallin mukaisista teemoista parhaiten lapsen vaikuttamisen ja itsensä ilmaisemisen mahdollisuudet. Lapsen mahdollisuus valintaan ja päätöksiin itsenäisesti toteutui keskinkertaisesti. Vähiten työntekijät huomioivat lapsen mahdollisuuden tiedonsaantiin sekä mahdollisuuden tukeen itsensä ilmaisussa. Oleellisimmin työntekijän toimintaan lapsen osallisuuden tukijana vaikutti havainnointien perusteella lapsen ikä.

Toiseen tutkimuskysymykseen, millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta, saadut tulokset jakautuvat kysymyksen mukaisesti kahteen osaan. Haastattelusta saamamme aineisto jäi sen verran vähäiseksi, ettei se mahdollistanut kaikilta osin sisällön analyysiä, vaan tulokset koostettiin suurelta osin sisällön erittelyä. Haastatellut työntekijät kokivat osallisuuden olevan lapsen yksilöllistä huomioimista ja läsnäoloa. Ikä- ja kehitystason nähtiin vaikuttavan lapsen osallistumisen määrään ja osallisuuden tunnistamiseen. Vaikka osallisuutta pidettiin tärkeänä, sen ei koettu toteutuvan kokonaisvaltaisesti ajan puutteen vuoksi. Työntekijöiden mukaan lapsen osallisuus huomioidaan prosessin eri vaiheissa. Haastateltavat kokivat lapsen yksilöllisten tekijöiden ja tarpeiden vaikuttavan osallistumisen tukemiseen, minkä vuoksi osallisuuden tukemisen muodot vaihtelevat tapauskohtaisesti. Ajankäytön rajallisuus, puutteelliset valmiudet, tilanteiden yksilöllisyys ja haasteet vanhempien taholta koettiin merkittävimpiä lapsen osallisuuden tukemista haastavina tekijöinä.

Shierin mallin (ks. kappale 2.4) mukaisien valmiuksien toteutumisen selvittämiseen pyrimme pääsääntöisesti ensimmäisen teeman haastattelukysymyksillä, jotka liittyivät työntekijöiden näkemyksiin lapsen osallisuudesta. Näiden kysymysten avulla oli tarkoitus selvittää työntekijöiden tietoa, asenteita ja arvoja lapsen osallisuudesta. Tuloksien perusteella työntekijöiden

asenteet ja arvot mahdollistivat valmiudet, mutta riittävän tiedon osalta havaittiin puutteita. Työntekijät kokivat alle kouluikäisen lapsen osallisuuteen liittyvät tietonsa riittämättömiksi. Lisäksi työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta poikkesivat oleellisesti yleisestä lapsen osallisuuden määritelmästä, minkä vuoksi koimme heidän tietonsa osallisuudesta hieman yksipuoliseksi. Tämän perusteella työntekijöiden valmiuksissa oli kehitettävää, vaikka osa työntekijöistä kokikin omat valmiutensa riittävinä. Syynä eriävälle näkemykselle on työntekijöiden ja käyttämämme Shierin mallin käsitteiden sisältämät eroavaisuudet, minkä vuoksi työntekijät toivat lisätiedon tarpeensa esille kysyttäessä työntekijöiden mahdollisuuksista.

Tietoa työntekijöiden mahdollisuuksista ja veloitteista tavoittelimme toisen teeman haastattelukysymyksiä kautta. Tuloksien mukaan lapsen osallisuuden tukemisen mahdollisuutta eniten haastavia tekijöitä olivat ajan puute ja siitä seuraava kiire. Myös lapsen osallisuutta tukevia apuvälineitä koettiin tarvittavan lisää. Työntekijöiden toimintaan vaikuttavina veloitteina tulivat ilmi työtä yleisesti ohjaavat lait ja organisaation kirjoittamattomat toimintamallit. Työntekijöiden mainitsema ammatillinen halu velvoittajana liittyi Shierin mallin mukaisesti työntekijöiden valmiuksiin.

Työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta poikkeavat paljon opinnäytetyön perustana käyttämämme lapsen osallisuuden määritelmästä. Haastattelemamme työntekijät käsittivät lapsen osallisuuden pääasiallisesti työntekijän toiminnan kautta, kun taas opinnäytetyössä hyödyntämässämme, yleisessä lapsen osallisuuden määritelmässä osallisuus käsitettiin lapsen subjektiivisena kokemuksena, jota työntekijät pystyvät omalla toiminnallaan tukemaan, mutta eivät toteuttamaan. Työntekijöiden käsitykset poikkesivat myös havainnoinnin pohjana hyödyntämämme Thomasin lapsen osallisuuden mallin (ks. kappale 2.4) mukaisista osallisuuden ulottuvuuksista, jotka kuvasivat lapsen osallisuuden muodostumiseen vaikuttavia ulottuvuuksia juuri lastensuojelun käytännöissä. Thomasin mallissa kuvatut lapsen osallisuuden ulottuvuudet eivät tulleet esille haastateltujen työntekijöiden vastauksissa kysyttäessä mitä lapsen osallisuus lastensuojelussa heidän mielestään oli.

Haastateltavien työntekijöiden erilaiset käsitykset lapsen osallisuudesta saattoivat vaikuttaa havainnoin tuloksiin, koska heidän käsityksensä vaikuttavat todennäköisesti myös heidän toimintaansa lapsen osallisuuden tukijana. Koska työntekijöiden käsitykset poikkesivat käyttämämme osallisuuden määritelmästä, on myös ymmärrettävää, että heidän toimintansa ei kaikilta osin täyttänyt havainnoimiamme lapsen osallisuuden tukemisen muotoja.

Opinnäytetyömme erosi aiheesta aiemmin tehdyistä tutkimuksista sekä tiedonkeruun menetelmiltään että kohderyhmältään. Useimmat aiemmin esittelemämme tutkimukset ovat keskittyneet omaa kohderyhmäämme vanhempiin lapsiin. Lisäksi monissa tutkimuksissa osallisuutta on tutkittu lapsen näkökulmasta, kun taas meidän näkökulmamme on työntekijälähtöinen. Näin

ollen ei ole perusteltua vertailla opinnäytetyötämme näihin tutkimuksiin. Ainoa tutkimus, jonka kanssa opinnäytetyömme on mielestämme vertailukelpoinen, on Katri Pulkkisen pro gradu Pienen lapsen tieto ja osallisuus lastensuojelun sosiaalityössä. Meidän tavoin Pulkkinen tutki alle kouluikäisten lasten osallisuutta. Hän kuitenkin keskittyi yleisesti lastensuojelun sosiaalityöhön eikä ainoastaan palvelutarpeen arviointiin. Tiedonkeruumenetelmänä Pulkkinen käytti sosiaalityöntekijöiden haastattelua. Pulkkisen tutkimuksen tulosten mukaan pienen lapsen tieto on mahdollista tavoittaa, mutta haastateltavat kokivat lisätarvetta toiminnallisille menetelmille alle kouluikäisten lasten osallisuuden tukemiseksi. (Pulkkinen 2011.) Meidän opinnäytetyömme tulosten mukaan haastateltavat työntekijät kokivat, ettei pienen lapsen osallisuus toteudu kokonaisvaltaisesti ja kuten esimerkiksi Pekin ja Tammisen (2002, 39) sekä Bardyn (2013, 156- 157) mukaan, myös meidän haastatteleminen työntekijöiden vastauksissa kävi ilmi ajan puutteen, lapsen edun määrittämisen vaikeuden ja puutteellisten menetelmien tuomat haasteet lapsen osallisuuden tukemisessa.

5 Pohdinta

Alle kouluikäisen lapsen osallisuuden tukeminen on aiheena laaja ja moninainen, koska siihen oleellisesti vaikuttavia tekijöitä on paljon. Jotta opinnäytetyömme tuloksiin ja aiheeseen liittyvä pohdinta olisi selkeälukuisempaa, olemme jakaneet pohdinta- osuuden alaotsikoiksi eri näkökulmien mukaan. Pohdinnassa käsittelemme aiheitamme ensin eettisyyden ja luotettavuuden näkökulmasta, tämän jälkeen tarkastelemme tutkimustuloksiamme ja tuloksiin vaikuttaneita tekijöitä, jonka jälkeen esitämme mahdollisia kehittämis- ja jatkotutkimusideoita. Lopuksi pohdimme opinnäytetyömme aiheeseen liittyvää ajankohtaista yleistä- ja yhteiskunnallista keskustelua.

5.1 Eettisyys ja luotettavuus

Kuten Lastensuojelulaissa (2007, 4§, 5§, 8§) todetaan, lapsi pitää ottaa mukaan asiantuntijaksi silloin, kun hänen elämäänsä koskevia asioita päätetään ja häneen vaikuttavia palveluja kehitetään. Lapsella on oltava mahdollisuus osallisuuteen ja vaikuttamiseen hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti. Tämä on eettisestä näkökulmasta se peruste, jonka vuoksi opinnäytetyömme teimme. On tärkeää, että pienelläkin lapsella on mahdollisuus vaikuttaa, häntä kuullaan ja hänet otetaan tasavertaisena huomioon häntä koskevissa asioissa. Lapsella on siis oltava mahdollisuus osallisuuteen ja lapsen osallisuuden on näyttävä sekä kaikissa häntä koskevan prosessin vaiheissa että myös ratkaisuisissa. Opinnäytetyössämme huomioimme lapsen osallisuuden ensisijaisesti ja suostumusta havainnoinnille pyysimme vanhempien lisäksi lapselta itseltään hänen ikä- ja kehitystasonsa huomioiden.

Tutkimuksen eettiset näkemykset vaikuttavat tutkimustyössä tehtyihin ratkaisuihin (Tuomi & Sarajärvi 2013, 125). Tutkimuksen etiikan mukaisesti on tärkeää kiinnittää huomiota tutkimusaiheen valintaan, tiedonhankintaan ja tutkittavien suojaan. Tutkittavan suojaan kuuluu, että osallistujille tulee selvittää tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja riskit. Osallistujilla, myös lapsilla, tulee olla mahdollisuus valita, osallistuvatko he tutkimukseen ja he voivat keskeyttää sen milloin tahansa tai he voivat kieltää aineiston käytön tutkimuksen jälkeen. Tutkittavalla on oikeus tietää nämä oikeutensa. Osallistujien tulee myös tietää, mistä tutkimuksessa on kyse, ja tutkimustiedon on oltava luottamuksellista. Osallistujien on jäätävä nimettömiksi, elleivät he ole antaneet lupaa identiteettinsä paljastamiseen. Tutkittavalla on myös oikeus odottaa tutkijalta vastuuntuntoa, eli tutkijan on noudatettava lupaamiaan sopimuksia, eikä tutkimuksen rehellisyyttä saa vaarantaa. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 129, 131.) Kaikki nämä edellä luetellut seikat toteutuivat opinnäytetyössämme. Kerroimme niistä kaikille tutkimukseen osallistuville sekä kirjallisesti että suullisesti.

Tiedostamme lasten tapaamisten erityisyyden ja herkkyyden, jonka vuoksi pyrimme olemaan havainnointitilanteissa neutraaleja ja luottamusta herättäviä. Teimme jo infotiedotteessa selväksi vanhemmille, että emme tutki tai arvioi heitä vaan lasten osallisuuden toteutumista sekä sitä, miten työntekijät lapsen osallisuuden huomioivat. Lisäksi vanhempia informoitiin siitä, että he pysyvät täysin tunnistamattomina tutkimuksessa, heiltä saatuja tietoja käytetään vain tässä opinnäytetyössä lasten osallisuutta selvitettyä ja he voivat koska tahansa keskeyttää osallistumisensa tutkimukseen. Keskeyttämistapauksessa he voivat halutessaan myös evätä aiemmin antamiensa tietojen käyttämisen opinnäytetyössä. Tutkimukseen osallistuville kerrottiin myös tutkimusmateriaalin hävittämistavasta ja sen ajankohdasta.

Kaiken kaikkiaan pyrimme tekemään tutkimuseettisesti laadukkaan ja eettisesti kestävän opinnäytetyön. Pohdimme aihetta, viitekehystä, tutkimusmenetelmiä - ja kysymyksiä syvällisesti. Vaikka aihe sisälsi eettisestä näkökulmasta monta huomioitavaa seikkaa, koemme noudattaneemme niitä hyvin ja toimineemme eettisesti vastuullisesti, erilaiset näkökulmat sensitiivisesti huomioiden lapsen osallisuuden tukemista tutkiessamme. Sitouduimme aiheeseen, suhtauduimme tutkimuksen tekoon vakavasti ja noudatimme kaikissa opinnäytetyömme tekemisen vaiheissa hyvää tieteellistä käytäntöä.

Pohdimme tutkimuksen tekoon liittyvien tekijöiden eettisiä näkökulmia koko opinnäytetyön prosessin ajan. Saamiemme tuloksien luotettavuuden kannalta on syytä huomioida tutkimustilanteisiin vaikuttaneet moninaiset tekijät. Esimerkiksi vanhempien, työntekijöiden ja meidän läsnäolomme havainnointitilanteessa saattoi vaikuttaa lapsen osallisuuden ilmentymiseen, joka puolestaan saattoi vaikuttaa työntekijän toimintaan ja sitä kautta myös saamiimme tutkimustuloksiin. Me saatoimme myös tulkita havainnointitilanteita väärin, tai jotain oleellista saattoi jäädä huomioimatta. Ryhmähaastattelun osalta taas on huomioitava, että siinä kaik-

kien osallistujien tasavertaisuus ja mielipiteen kuuleminen eivät välttämättä toteutuneet, jolloin jotain oleellista tutkimustuloksiin vaikuttavaa tietoa saattoi jäädä sanomatta.

5.2 Tutkimustulosten pohdinta

Havainnointien tuloksia tulkitessa tulee huomioida tuloksiin ja tulosten luotettavuuteen mahdollisesti vaikuttavat tekijät. Koska työntekijällä oli tiedossa, että tulemme häntä kyseisellä lapsen tapaamiskerralla havainnoimaan, on hän voinut valmistautua havainnointiin etukäteen miettimällä ja hyödyntämällä tavallista enemmän osallisuutta tukevia menetelmiä tai tapoimisella hän on saattanut ylipäätään osallistaa lasta enemmän kuin yleensä. On mahdollista, että työntekijä toimii vastaavassa tilanteessa hyvinkin erilalla silloin, kun ketään ulkopuolista ei ole paikalla. Myös lapsen osallistumishalukkuuteen ja osallistumiseen saattoi vaikuttaa vieraan henkilön eli meidän, sekä myös lastensuojelun työntekijän läsnäolo, emmekä tutkimuksemme voi saada selvyyttä siihen, miten osallisuus näyttäytyisi ilman läsnäoloamme. Lisäksi tuloksiin saattoi vaikuttaa se, että meillä ei ollut ennakkotietoja havainnoitavista lapsista tai heidän palvelutarpeestaan. Emme siis tieneet, oliko tapaamisella tarkoitus käsitellä lapsen asioita vai perheen tilannetta kokonaisvaltaisesti, mikä vaikuttaa lapsen osallisuuden tukemiseen, sen edellytyksiin ja tarpeeseen. Havainnointikerroilla kiinnitimme huomiota siihen, että työntekijä ei huomionnut ja osallistanut kaikkia läsnä olevia sisarusia yhtäläisesti. Tässä saattoi olla syynä esimerkiksi se, että kaikki saman perheen sisarukset eivät välttämättä olleet palvelutarpeen arvioinnin kohteena, mutta koska meillä ei ollut tätä tiedossamme, emme pysty varmasti kertomaan, mikä oli syynä lasten erilaiseen huomioimiseen. Nämä kaikki edellä luetellut tekijät saattavat vaikuttaa tutkimustuloksiin ja on siis muistettava, että tutkimuksesta saadut tulokset koskevat ainoastaan tutkimaamme määrällisesti pientä tutkimuskohdetta, eikä niistä näinollen voi tehdä yleisiä johtopäätöksiä lapsen osallisuuden tukemisesta palvelutarpeen arvioinnissa. Yleiset johtopäätökset eivät kuitenkaan ole kvalitatiivisen tutkimuksen päämääränä, joten voimme olettaa, että tutkimuskohteemme suhteen tulokset ovat todennukaisia.

Havainnoinnin tuloksia analysoidessamme huomasimme, että olisimme voineet tehdä havainnointilomakkeeseen lisäksi sarakkeen "ei käsitelty", johon havainnointikerroilla käsittelemättömät asiat olisi voitu merkitä kokonaan käsittelemättömiksi. Nyt merkitsimme käsittelemättömät asiat "ei toteutunut"-sarakeeseen, mikä saa tulokset vaikuttamaan todellista negatiivisemmilta. Olisimme voineet myös lisätä havainnointilomakkeeseen kohdan lapsen osallisuuden tukemisen edellytyksistä, mikä olisi luultavasti selittänyt useita "ei toteudu" sarakeeseen merkattuja havaintoja ja muuttanut havainnointituloksia ymmärrettävimmiksi. Olimme suunnitelleet toteuttavamme havainnoinnit pareittain, mikä olisi lisännyt tulosten luotettavuutta, koska olisimme välittömästi voineet reflektoida havainnoinneista saamiamme tietoja ja näkemyksiä toisiinsa. Parihavainnointi ei kuitenkaan asiakkaiden toiveiden vuoksi toteutunut,

koska he kokivat tilanteen herkäksi, jolloin usean vieraan henkilön läsnäolo lastensuojelun työntekijöiden lisäksi ei ollut toivottavaa.

Olimme asettaneet tavoitteeksemme havainnoida 5-6 asiakastapaamista. Tämä ei aivan toteutunut, vaan havainnointikertojen määrä jäi neljään. Lähes kaikilla kerroilla perheessä oli kuitenkin useampi kuin yksi lapsi, joten saimme lopulta havainnoitua osallisuutta ja sen tutkimista seitsemän lapsen kohdalla. Havainnoituja työntekijöitä oli kolme, sillä erästä työntekijää havainnoitiin kaksi kertaa, tosin havainnoijat olivat eri henkilöitä kummallakin kerralla.

Uskomme, että havainnoimalla saimme paljon totuudenmukaista ja tärkeää tietoa opinnäytetyön tarkoituksen kannalta. Pystyimme huomioimaan lasten ja työntekijöiden vuorovaikutusta, dialogisuutta, kunnioitusta ja arvostusta toisiaan kohtaan. Lisäksi saimme nähdä työntekijän suhtautumistavan lapseen eli loiko hän edellytykset sille, että lapsi varmasti ymmärsi käsiteltävän asian, saiko lapsi valita hänelle sopivan ilmaisutavan, huomioiko työntekijä lapsen tunteet, toimiko hän lapsentahtisesti ja pyrki hän tukemaan lapsen osallisuutta. Nämä kaikki seikat koimme eettisesti merkittävinä ja niihin uskomme saaneemme opinnäytetyöllemme selvyyttä.

Haastattelutilanteissa on molemmin puolinen väärintulkinnan mahdollisuus. Kuten Tuomi ja Sarajärvi (2013, 68 - 69) kirjoittavat, voi haastattelija ymmärtää ja tulkita haastateltavia virheellisesti. Haastateltava taas saattaa ymmärtää kysymykset eri tavoin kuin haastattelija on ne tarkoittanut, mikä vaikuttaa hänen vastauksensa näkökulmaan. Haastateltava voi myös tuoda ajatuksensa julki hänelle edullisimmalla tavalla eikä haastattelija välttämättä saa tietää täyttä totuutta siitä, miten asia oikeasti on. Lisäksi myös valmiiden tutkimusten tulosten ymmärtäminen on aina lukijan omaa tulkintaa. Tässä tapauksessa haastattelun osalta saaduissa tuloksissa on lisäksi syytä huomioida aineiston niukkuus, jonka vuoksi aineiston analyysi jouduttiin suorittamaan suurelta osin sisällön erittelynä syvemmän ja laajemman analyysin sijaan.

Pohdimme myös toteuttamamme ryhmähaastattelun vaikutusta yksilöiden vastauksiin ja sitä kautta saatuihin tuloksiin. Opinnäytetyömme tulosten luotettavuutta olisi saattanut lisätä yksilöhaastatteluun pohjautuvat tulokset, koska tällöin merkittävimmät tekijät olisivat tulleet ilmi todennäköisesti useampia kertoja. Tällöin tärkeimmät tulokset olisivat tulleet selkeämmin esiin aineiston analysointivaiheessa ja tuloksissa. Ryhmähaastattelussa haastateltavat eivät välttämättä toistaneet jo aiemmin esiin tulleita näkemyksiä, vaikka olisivat olleet samaa mieltä eli sanottujen mielipiteiden määrät eivät kertaannu, eivätkä siten näy tuloksissa, mikä saattaa vaikuttaa tuloksiin merkittävästikin. Ryhmähaastattelussa myös ryhmäpaine voi vaikuttaa tuloksiin, jos haastateltavat mukauttavat omat mielipiteensä toisten mielipiteisiin tai jättävät kokonaan omat näkemyksensä kertomatta. Tässä syynä voi olla uskalluksen puute

tai se, että haastateltava jättää jotain oleellista tietoisesti kertomatta saadakseen tutkimustulokset näyttämään omalta, tai työyhteisönsä kannalta todellisuutta paremmilta. Yksilöhaastattelu yhdessä havainnoinnin kanssa olisi kuitenkin ollut liian laaja kokonaisuus suhteutettuna opinnäytetyön laajuuteen. Ryhmähaastattelu sopi paremmin myös haastateltavien työntekijöiden kiireiseen aikatauluun. Ryhmähaastattelun etuna olivatkin jo aiemmin mainitut tehokkuus, ajansäästö ja ryhmän yhdessä tuottamat monipuoliset, toisiaan täydentävät vastaukset. Yksilöhaastattelun sijasta olisimme voineet ryhmähaastattelussa lisäksi havainnoida haastateltavien sanatonta viestintää, kuten hyväksyviä tai kielteisiä ilmeitä ja eleitä tulosten luotettavuuden lisäämiseksi.

Opinnäytetyömme tuloksista voidaan tehdä johtopäätös, että havainnoimiemme ja haastattemiemme lastensuojeluyksikön työntekijöiden käsitykset lapsen osallisuudesta ja sitä kautta sen tukemisen tavoista poikkesivat opinnäytetyömme perustana käytetyistä lapsen osallisuutta selittävistä määritelmistä ja teorioista. Työntekijät käsittivät lapsen osallisuuden pääasiallisesti työntekijän toiminnan kautta, kun taas opinnäytetyössä hyödyntämässämme, yleisessä lapsen osallisuuden määritelmässä osallisuus käsitettiin lapsen subjektiivisena kokemuksena, jota työntekijät pystyvät omalla toiminnallaan tukemaan, mutta eivät toteuttamaan. Uskomme, että eroavaisuudet työntekijöiden ja opinnäytetyössämme käytetyn lapsen osallisuuden määritelmän välillä olivat merkittävin syy sille, ettei havainnoitujen työntekijöiden toiminta täyttänyt kaikilta osin havainnoimiamme, Thomasin mallin mukaisia lapsen osallisuuden tukemisen muotoja. Verratessamme työntekijöiden käsityksiä yleisiin lapsen osallisuuden määritelmiin, jäimme pohtimaan työntekijöiden tiedollisten valmiuksien merkitystä saamiimme tuloksiin. Jos tarkastelee saamiamme tuloksia Thomasin ja Shierin lapsen osallisuuden mallien ja sitä kuvailevien yleisten määritelmien lähtökohdista, voi todeta, että yhteistyökumppanimme toimineen lastensuojeluyksikön työntekijät huomioivat alle kouluikäisen lapsen osallisuutta jonkin verran ja että heidän näkemyksensä lapsen osallisuudesta poikkesivat huomattavasti osallisuuden yleisestä määritelmästä. Tämän perusteella taas voi todeta työntekijöiden tiedollisissa valmiuksissa lapsen osallisuuden edellytysten kannalta olevan puutteita.

Tuloksia pohdittaessa haluamme kuitenkin painottaa, ettei työntekijöiden toiminnasta ja valmiuksista voi tehdä yleistettäviä ja yksinkertaistavia päätelmiä, sillä heidän toimintaansa arvioitiin suhteessa teorioihin, jotka perustuvat yksittäisten ihmisten näkemyksiin. Toisaalta käyttämämme osallisuuden teorian ja määritelmät olivat verrattain yleisesti käytettyjä. Käytännön kokemuksen pohjalta muodostuneet käsitykset voivat poiketa teorioista ja onkin vaikea sanoa, kumpi tieto on lapsen osallisuuden tukemisen ja kehittämisen kannalta perustellumpaa. Koska työntekijät kuitenkin toivat myös itse esille pienten lasten osallisuuden tukemiseen liittyvän tiedon tarpeensa, koimme että tämän kokemuksen ja tutkimustuloksien perusteella voi melko luotettavasti todeta työntekijöiden tiedollisissa valmiuksissa lapsen osallisuuden tukemisessa olevan kehitettävää.

5.3 Kehittämisehdotukset ja jatkotutkimusideat

Työntekijöiden haastattelussa tuli esille vastavalmistuneen työntekijän tarve lapsen osallisuutta tukeviin toimintamalleihin. Vaikka valmiit toimintamallit koettiin haasteellisina ja osin myös tarpeettomina, voisi yleisesti lapsen osallisuuden tukemisen muotoja esittelevästä mallista olla hyötyä etenkin vasta valmistuneille työntekijöille. Myös lapsen osallisuutta tukevia apuvälineitä, lisäkoulutusta ja moniammatillista yhteistyötä kaivattiin lisää. Lisäkoulutuksen tarvetta tukee myös omat havainnoinnista ja haastattelusta saamamme tulokset, joiden mukaan työntekijöiden toiminnassa ja näkemyksissä lapsen osallisuuden suhteen oli osin merkittäviä eroavaisuuksia yleisiin lapsen osallisuutta kuvaaviin teorioihin ja määritelmiin. Koemme riittävät tiedolliset ja taidolliset valmiudet välttämättöminä lapsen osallisuuden tukemisen toteutumiselle, minkä vuoksi työntekijöiden valmiuksiin on mielestämme tärkeää panostaa. Pohtiessamme sitä, mitkä toimintamallit tai menetelmät konkreettisesti auttaisivat työntekijöitä lapsen osallisuuden tukemisessa, päädyimme siihen, että palvelutarpeen arvioinnin tilanteet ja niissä osallisina olevat lapset ja aikuiset ovat aina niin erilaisia, että yhtenevien toimintamallien tekeminen on melko mahdotonta. Mutta ainakin yleisellä tasolla teoreettiset lapsen osallisuutta tukevat menetelmät ja toimintatavat tulisi olla työyksiköissä kaikkien tiedossa. Näistä meidän mielestämme tärkeitä osallisuutta tukevia toimintatapoja Shierin ja Thomasin mallien lisäksi ovat esimerkiksi konkreettisesti lapsen tasolle meneminen, lasten yleisen kehitystason tunteminen, tapaamisen järjestäminen lapselle luontevassa paikassa, lapsen kuuleminen ja itseilmaisun tukeminen apuvälineitä hyödyntämällä. Vaikka nämä saattavat vaikuttaa itsestänselvyyksiltä, etenkin uusia työntekijöitä tällainen selkeä listaaminen voisi auttaa. Lisäksi apuvälineinä voisivat olla vaikkapa keskustelukortit, joissa selkeästi olisi mietitty keskustelun aiheet lapsen osallistamisen tukemiseksi. Samoin vahva moniammatillinen yhteistyö esimerkiksi neuvola- ja päiväkotihenkilökunnan kanssa toisi työntekijöille ensinnäkin tuntemusta ja tietoja juuri tietystä lapsesta ja hänelle ominaisista persoonallisuuden piirteistä ja toimintatavoista sekä myöskin yleistä tietoa lasten kehityksestä ja pedagogista osaamista. Myös säännöllinen täydennyskoulutus osallisuudesta ja sen tukemisesta olisi varmasti paikallaan, jotta nämä tärkeät osallisuuden tukemisen toimintatavat olisivat jokaisella työntekijällä jatkuvasti tuoreessa muistissa ja niihin tulisi kiireisessä työssä kiinnitettyä paremmin huomiota.

Sosiaali- ja terveysministeriön raportin mukaan syynä lasten osallisuus- tavoitteiden hitaaseen muutokseen on, ettei asetettujen tavoitteiden toteutumista ole seurattu suunnitelmallisesti (Kananoja ym. 2013, 23). Olisikin tärkeää selvittää lapsen osallisuus- tavoitteen toteutumista ja toisaalta myös vakiinnuttaa lastensuojelupalveluihin lapsen osallisuuden toteutumista suunnitelmallisesti seuraava toimintamuoto osaksi kaikkien lastensuojeluyksiköiden toimintaa. Yksikköjen oman seurannan lisäksi tai sijasta lasten osallisuutta ja sen tukemista tulisi valvoa myös ulkopuoliselta taholta, jotta lapsen oikeus osallisuuteen toteutuisi tasavertaisesti.

Koska työntekijät kokivat ajan puutteen vaikeuttavan heidän toimintaansa lapsen osallisuuden huomioimisessa, voisi tulevaisuudessa olla perusteltua tutkia tai vertailla työntekijöiden ajankäyttöä ja käytössä olevan ajan tuomia mahdollisuuksia lapsen huomioimisessa. Lisäksi olisi perusteltua tutkia työntekijöiden asenteita, arvoja ja lapsikäsitteitä lapsen osallisuuden edellytysten suhteen, koska työntekijöiden arvot kävivät aiheeseen liittyvässä kirjallisuudessa usein esille lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavina tekijöinä.

Vaikka alle kouluikäisten lasten osallisuuden kokemusta on haasteellista tutkia, niin sitä ei pitäisi jättää huomiotta. Koimme, etteivät oman koulutuksemme antamat valmiudet riittäneet alle kouluikäisten lasten osallisuuden ilmentymisen tutkimiseen, mutta mielestämme aihetta voisi tutkia esimerkiksi havainnoinnin avulla jonkun muun tieteenalan, esimerkiksi psykologian näkökulmasta.

5.4 Yleistä pohdintaa

Opinnäytetyötä tehdessämme tuli voimaan uusi sosiaalihuoltolaki 1.4.2015. Tämä asetti työllemme haasteita käsitteiden ja osittain myös työkäytäntöjen muuttuessa lastensuojelutyössä. Uuden sosiaalihuoltolain myötä tärkeimpänä uudistuksena tavoitellaan sitä, että asiakas saa tarvitsemansa tuen jo peruspalveluiden puolella. Myös moniammatillista yhteistyötä sosiaalialan eri toimijoiden kesken on tarkoitettu lisätä. Lastensuojelussa tämä näkyy siten, että lastensuojelun rooli ja tarjoamat tukitoimet säilyvät erityispalveluna ja asiakkaan on tarkoitus saada palvelut jo peruspalveluiden taholta tai yhteistyössä peruspalveluiden ja lastensuojelun kanssa. Opinnäytetyömme kohdalla lakimuutos näkyy siten, että opinnäytetyötä aloittaessamme meidän oli tarkoitus selvittää lapsen osallisuutta ja sen tukemista lastensuojelutarpeen selvitys-vaiheessa. Teimme myös opinnäytetyösuunnitelmamme tältä pohjalta. Perehdyimme lastensuojeluun, sen teorioihin, käytäntöihin ja lakiin vanhan lain aikana ja kirjoittamamme teorian tiedot perustuivat näihin tietoihin.

Uuden sosiaalihuoltolain myötä lastensuojelussa ei enää tehdä lastensuojelutarpeen selvitystä, vaan nimitys sille on palvelutarpeen arviointi, kuten kaikissa sosiaalihuoltolain alaisissa toiminnoissa. Lopullista opinnäytetyötä tehdessämme jouduimme perehtymään uuden lain mukaisiin tietoihin ja toimintatapoihin sekä kirjoittamaan paljon teoria- ja käsitteetietoja uudelleen. Koska lakiuudistus on uusi, on alallakin paljon epäselvyyksiä käsitteiden ja toimintatapojen suhteen, joten muutosten teko opinnäytetyöhön ei ollut helppoa. Positiivisena näkökulmana koemme kuitenkin sen, että tietomme asiasta ovat nyt ajan tasalla. Toivomme, että olemme opinnäytetyössämme pystyneet lakimuutoksen aiheuttamista epäselvyyksistä huolimatta tuomaan ilmi totuudenmukaista tietoa palvelutarpeen arvioinnista, sen toteuttamisesta

lastensuojelussa ja siitä, miten lastensuojelun työntekijä siinä lapsen osallisuuden huomioi ja sitä tukee.

Kuten aiemmin opinnäytetyössämme olemme todenneet Hirsjärveä, Remestä ja Sajavaaraa (2013, 164) lainaten, tutkimussuunnitelma ja tutkimuskysymykset eivät aina ole laadullisessa tutkimuksessa heti lopullisia, vaan niitä voi tarvittaessa muokata tutkimuksen aikana. Näin mekin teimme lakimuutoksen mukanaan tuomien uudistuksien vuoksi. Jouduimme myös muotoilemaan toista tutkimuskysymystä uudelleen, koska haastattelusta saamamme tulokset eivät aivan vastanneet alkuperäiseen tutkimuskysymykseen.

Uuteen sosiaalihuoltolakiin liittyen pohdimme sitä, että moniammatillisen yhteistyön lisääminen voi lapsen kannalta tarkoittaa jopa heikompa osallisuuden toteutumista jatkossa. Jos lapsen asioita hoitavat tahot tulevat eri instansseista ja kaikki henkilöt sekä heidän toimintamallinsa ovat hänelle vieraita, voi olettaa, että lapsen osallisuuden toteutuminen ja sen tukeminen palvelutarpeen arvioinnin aikana eivät ainakaan helpotu. Uuden sosiaalihuoltolain mukaan lapselle nimetään hänen asioitaan hoitavasta moniammatillisesta yhteistyötiimistä vastuusosiaalityöntekijä ja toivommekin, että hänen vastuullaan olisi myös lapsen osallisuuden huomioiminen ja tukeminen.

Lapsen osallisuuden tukeminen on tutkimisen kannalta lähtökohtaisesti haastava aihe, sillä siihen liittyy monia vaikuttavia tekijöitä. Työntekijänäkökulmasta tarkasteltuna etenkin velvoitteiden ristiriitaisuus on yksi osallisuuden vahvistamista haastava tekijä. Laeissa lapsen oikeus osallisuuteen tuodaan esille selkeästi, mutta osallisuuden tukemisen tavat ja ehdot jäävät työntekijän omalle vastuulle pohdittavaksi. Laeissa veloitetaan työntekijää tukemaan muun muassa lapsen osallisuutta, täysivaltaista kansalaisuutta ja oikeutta tiedonsaantiin, mutta lapsen ikä- ja kehitystason vaatimalla tavalla. Samalla työntekijän tulisi lain mukaan myös turvata lapsen oikeus suojeluun ja turvallisuuteen. Haastattelemamme työntekijät pohivat, kuinka paljon lapsen osallisuutta on tarkoituksenmukaista tukea. Tällä tarkoitettiin esimerkiksi sitä, että lasta on osattava myös säästää asioilta ja tiedoilta, jotka mahdollisesti ovat haitallisia hänelle. Samalla tosin kävi ilmi, että usein lapset tietävät heihin tai perheeseensä liittyvistä asioista enemmän kuin mitä aikuiset luulevatkaan ja usein kyseiset asiat ovat heille luonnollisia ja osa heidän arkeaan. Haastateltavat pohivat myös, mitkä ylipäätään ovat osallisuuden toteutumisen ja tukemisen mahdollisuudet lyhyen palvelutarpeen arviointivaiheen aikana. Palvelutarpeen arvioinnissa lapsia tavataan usein vain kerran ja sen pääasiallisena tavoitteena on arvioida lapsen tilannetta ja palvelun tarvetta, joten osallisuuden toteutuminen tai ainakaan sen tukeminen työntekijän taholta ei välttämättä ole mahdollista.

Turvallisuus- näkökulman tärkeys korostuu silloin kun asiakkaana on lapsi, joka ikä- ja kehitystasonsa vuoksi ei voi olla vielä vastuussa ja tietoinen kaikista asioista. Turvallisuus- näkökul-

maan liittyen on mielestämme aiheellista pyrkiä määrittelemään, missä menevät lapsen turvallisen osallisuuden rajat. Tähän vaikuttaa olennaisesti lapsen ikä- ja kehitystaso, sekä asiakastilanteiden vaihtelevuus, joita ei tarkemmin määritellä laeissa ja muissa velvoitteissa. Tähän lienee syynä se, että käytännössä turvallisia rajoja on jos ei mahdotonta, niin erittäin haasteellista määritellä. Kun näitä rajoja ja edellytyksiä ei pystytä lastensuojelutyötä ohjaavissa laeissa ja muissa velvoitteissa määrittelemään, niin on ymmärrettävää että niiden määrittäminen tuottaa vaikeuksia myös työntekijöille. Kuten jo aiemmin on käynyt ilmi, on työntekijöiden valmiuksiin lukeutuvilla asenteilla ja arvoilla lapsen osallisuutta kohtaan vaikutusta sen tukemiseen ja toteutumiseen. Haastattelemamme työntekijät kokivat lapsen osallisuuden erittäin tärkeäksi välttämättömyydeksi, mutta mielestämme parhaimmatkaan lapsen osallisuutta korostavat ja kunnioittavat arvot ja asenteet eivät riitä lapsen osallisuuden edellytysten riittävään luomiseen, jos työn sallimat mahdollisuudet eivät tue sen toteutumista.

Bardyn (1996, 213 - 214) mukaan lasten osallisuus liittyy tiiviisti yhteiskunnan sen hetkiseen ihmis- ja lapsikäsitteeseen. Mielestämme lapsen osallisuuden tukemista lastensuojelussa ei voi jättää vain työntekijöiden vastuulle, vaan sen tukemisen mahdollistuminen vaatii myös yhteiskunnan resursseja. Opinnäytetyömme pohdintaa kirjoittaessamme ajankohtaisessa valtakunnallisessa keskustelussa ovat olleet esillä hallituksen vaihdoksen myötä tapahtuneet lapsiin liittyvät muutokset. Näistä muutoksista ainakin lapsiin liittyvien peruspalveluiden kuten subjektiivisen päivähoiton rajoittaminen, päiväkotien lapsi-henkilökunta suhdelukujen kasvattaminen ja opintotukien leikkaaminen voivat vaikuttaa lasten hyvinvointiin ja sitä myöten heijastua myös lastensuojelun palveluiden tarpeeseen. Koemme huolestuttavana, että nykypäivän taloustilanteesta johtuvat säästöt heijastuvat lapsiin, eikä säästöjen pitkäaikaisia vaikutuksia lasten ja perheiden elämään ole tutkittu perusteellisesti. Myös nykyhallituksen mukainen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuun siirtyminen maakuntahallinnolle merkitsee merkittävää budjettirahoituksen vähenemistä sosiaali- ja terveysalalta, mikä voi vaikuttaa myös lastensuojelun taloustilanteeseen. Työntekijät toivat ilmi puutteellisen ajan lapsen osallisuuden huomioimisen haasteena ja vähenevät resurssit eivät mitä todennäköisimmin ainaakaan helpota tätä ongelmaa. Jäimme pohtimaan, mitä lasten ja perheiden hyvinvointia tukevien resurssien kiristäminen kertoo yhteiskunnassa vallalla olevista asenteista, arvoista ja ihmis- ja lapsikäsitteestä. Onko niin, että vaikka lapsuus ja sen merkityksellisyys ihmisen tulevaisuudelle on paljon esillä yleisessä keskustelussa, niin käytännössä aihe jää muiden, kuten taloudellisten intressien jälkeen?

Sosiaalialan työn näkökulmasta on mielestämme tärkeää tiedostaa ja huomioida yhteiskunnassa vallitsevan, sekä henkilökohtaisen ihmis- ja lapsikäsitteksen merkitys tehtävään työhön. Sosiaalialan työntekijän olisi tärkeä reflektoida arvojaan ja asenteitaan suhteessa työtä ohjaaviin velvoitteisiin ja suosituksiin. Toisaalta myös riittävä tieto työn vaikutuksista on mielestämme oleellista työntekijän asenteiden, arvojen, sekä ihmis- ja lapsikäsitteksen muodostumi-

sen ja kehityksen kannalta. Tämän vuoksi olemme haastattelemiemme työntekijöiden kanssa yhtä mieltä siitä, että työntekijöille tulisi järjestää riittävästi tarvittavaa lisäkoulutusta.

Asiakkaan osallisuuden huomioiminen ja tukeminen liittyvät olennaisesti sosiaalialan työntekijän ammatilliseen toimintaan, koska velvoitteiden lisäksi osallisuus liittyy tiiviisti ihmisen hyvinvointiin, jonka tukeminen on yksi sosiaalialan työtä ohjaavista lähtökohdista. Mielestämme sosiaalialan työssä tehtävän asiakkaan elämänhallintakyvyn, voimavarojen ja aktiivisuuden tukemisen onnistumisen kannalta on välttämätöntä huomioida osallisuuden tärkeys, sillä kokemus omista vaikuttamismahdollisuuksistaan toimii näiden tavoitteiden perustavanlaatuisena lähtökohtana. Osallisuuden tukemisen merkitys korostuu erityisesti pienten lasten kohdalla, sillä heidän asemansa osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien suhteen on jo luonnostaan vähäinen. Sosiaalialan ammattilaisen tulisi huolehtia kaikista heikoimmassa asemassa olevien asiakkaiden, eli tässä tapauksessa pienten lasten, oikeuksien toteutumisesta. Pienten lasten osallisuuden mahdollistamisen tärkeyttä tukee myös heidän ikä- ja kehitystasonsa erityisyys verrattuna esimerkiksi aikuisiin, koska osallisuus tukee lapsen identiteetin muodostumista ja luo siten pohjaa hänen tulevalle kehitykselleen. Sosiaalialan työntekijän olisi tärkeää tukea myös lasten omaa aktiivisuutta ja halua osallistumiseen omissa asioissaan. Mielestämme tulevaisuudessa tulisikin pyrkiä vaikuttamaan lapsiin ja aikuisiin osallisuuteen liittyvien arvojen ja tiedon tasoilla, koska osallisuuteen kannustamisella ja sen tukemisen mahdollistamisella voi olla vaikutusta yhteiskunnan toimintakulttuuriin tulevaisuudessa.

Lähteet

- Bardy, M. 1996. Lapsuus ja aikuisuus- kohtaupaikkana Émile. Helsinki: Stakes.
- Bardy, M. 2009. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 17-46.
- Bardy, M. 2009. Johdanto. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 11-15.
- Bardy, M. 2013. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 149- 164.
- Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T. 2001. Mikä lapsiamme uhkaa?: suuntaviivoja 2000- luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 162. Helsinki: Stakes.
- Broberg, A., Almqvist, K., Tjus, T. 2005. Kliininen lapsipsykologia. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Charpentier, A B. 2011. Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun alkuvaiheen arvioinnista. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Pro gradu.
- Filppula, E. 2010. Lapsen osallisuus lastensuojelun alkuarvioinneista laadituissa dokumenteissa. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu. Viitattu 9.1.2015.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/25477/URN%3ANBN%3Afi%3Aaju-201010132980.pdf?sequence=1>
- Forsberg, H., Ritala- Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. Lapset ja sosiaalityö: kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2013. Tutki ja kirjoita. 15.-17. painos. Helsinki: Tammi.
- Johtava sosiaalityöntekijä. 2014. Henkilökohtainen tiedonanto. Lastensuojelun avohuolto.
- Kananen, J. 2008. Kvali - Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 93.
- Kananoja, A., Lavikainen, M. & Oranen, M. 2013. Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän raportteja. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 11.12.2014.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26809.pdf
- Karlsson, L., Karimäki, R. 2012. Teoksessa L. Karlsson & A. Ritala-Koskinen (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. 2. korjattu painos. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Kirjonen, J. 2014. Nuoret lastensuojelun avohuollossa: Kokemuksia osallisuudesta. Tampereen ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 9.1.2015.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/69692/Kirjonen_Jenna.pdf?sequence=1
- Kosonen, R. 2011. Lapsen osallisuus lastensuojelutarpeen selvityksessä. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 9.1.2015.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/26111/Helsinki_Kosonen_2011.pdf?sequence=1
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 2000. Finlex. Viitattu 15.12.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

- Lastensuojelulaki. 2007. Finlex. Viitattu 1.6.2015.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lastensuojelun Keskusliitto. 2014. Lasten osallistumisen etiikka - Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjänä. Viitattu 17.12.2014.
http://www.lskl.fi/files/2536/Lasten_osallistumisen_etiikka.pdf
- Mikkonen, H-L. 2013. Nuoren osallisuus lastensuojelutarpeen selvityksessä. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Pro gradu.
- Muukkonen, T., Tulensalo, H. 2004. Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1. Viitattu 11.1.2015.
http://www.socca.fi/files/289/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf
- Niskanen, S. 2008. Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa T. Latomaa & J. Perttula (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys - tulkinta - ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 100, 89-114.
- Nurmi, I-N. 2012. Nuorten kokemuksia osallisuudestaan lastensuojelun asiakkaina. Turun ammattikorkeakoulu. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 9.1.2015.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/42771/Nurmi_Ida-Nella.pdf?sequence=1
- Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä: sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Pekki, A. & Tamminen, T. 2002. Lapsen ehdoilla. Kunnallisuuden kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu, nro 33. Viitattu 10.1.2015.
<http://www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu%2033.pdf>
- Perttula, J. 2005. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteen-teoria. Teoksessa T. Latomaa & J. Perttula (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys - tulkinta - ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115-162.
- Perustuslaki. 1999. Finlex. Viitattu 11.12.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Pulkkinen, K. 2012. Pienen lapsen tieto ja osallisuus lastensuojelun sosiaalityössä. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Pro gradu.
- Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki - Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.
- Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. 2013. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. 6. painos. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:36. Viitattu 11.12.2014.
http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=101293&name=DLFE-8415.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2014. Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014, 4. Viitattu 10.12.2014.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882186&name=DLFE-30055.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2015. Kysymyksiä ja vastauksia uudesta sosiaalihuoltolaista. Viitattu 2.6.2015. <http://stm.fi/ukk-sosiaalihuoltolaki#Palvelutarpeen%20arviointi>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu 11. laitos. Helsinki: Tammi.

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. & Sosiaali- ja terveysministeriö. 2011. Sosiaali- ja terveysalan eettinen perusta. Etene- julkaisu 32. Viitattu 15.12.2014.

http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=63023&name=DLFE-2903.pdf

Vilkkä, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Vilkkä, H. 2006. Tutki ja havainnoi. 2., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Yleissopimus lapsen oikeuksista. 1991. Finlex. Viitattu 9.1.2015.

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>

Taulukot

Havainnoinnin tulokset

Osallisuuden teemojen toteutuminen lasten ikäjakauman mukaisesti

Liitteet

Liite 1 Suostumuslupa työntekijöille

Hei,

Olemme Laurea- ammattikorkeakoulun sosionomi-opiskelijoita ja teemme opinnäytetyötämme liittyen alle kouluikäisten lasten osallisuuteen. Selvitämme lastensuojelutarpeen selvitysprosessissa, miten työntekijät huomioivat lapsen oikeuden osallisuuteen ja miten he tukevat sitä.

Pyydämme lupaa saada olla läsnä lastensuojelun selvitysvaiheen tapaamisissa lastensuojelun toimipisteessä tai asiakkaiden kotona. Tapaamisissa tarkoituksenamme on seurata tilannetta taustalta ja havainnoida sitä, miten työntekijä huomioi lapsen osallisuuden.

Pyydämme myös lupaa saada haastatella selvitysvaiheessa mukana olevia työntekijöitä lasten osallisuudesta, sen huomioimisesta ja tukemisesta. Haastattelu toteutetaan selvitysvaiheessa mukana olevien työntekijöiden ryhmähaastatteluna. Haastattelu tullaan nauhoittamaan.

Allekirjoittamalla tämän suostumuksen annatte luvan käyttää havaitsemiamme lapsen osallisuuden liittyviä tekijöitä opinnäytetyössämme. Osallistuminen on luottamuksellista. Kenenkään henkilötiedot eivät ole tutkimuksessa tunnistettavissa, tutkimusmateriaali on vain meidän käytettävissä ja se tuhotaan heti tutkimuksen valmistuttua.

Tutkimuksen tulosten perusteella lastensuojelu pystyy kehittämään toimintaansa lasten huomioimisessa ja osallisuuden tukemisessa.

Annan luvan havainnointiin ja haastatteluun

Yhteistyöterveisin ja suostumuksestanne kiittäen,

Eerika Granqvist (p. xxx xxx xxxx), Suvi Kallioinen (p. xxx xxx xxxx) ja

Sanna Rantanen (p. xxx xxx xxxx)

Lisätietoja: Puhelimitse tai sähköpostitse. Sähköposti muotoa etunimi.sukunimi@laurea.fi

Laurea Otaniemi, Metsänpojankuja 3, 02130 Espoo. www.laurea.fi

Liite 2 Suostumuslupa asiakkaille

Hei,

Olemme Laurea- ammattikorkeakoulun sosionomi-opiskelijoita ja teemme opinnäytetyötämme liittyen alle kouluikäisten lasten osallisuuteen. Selvitämme, miten työntekijät huomioivat lapsen oikeuden osallisuuteen lastensuojelutarpeen selvitysprosessissa.

Pyydämme lupaa saada olla läsnä lastensuojelutapaamisissanne lastensuojelun toimipisteessä tai kotona. Tapaamisissa tarkoituksenamme on seurata tilannetta taustalta ja kiinnittää huomiota siihen, miten työntekijä huomioi lapsen. Emme millään tavoin havainnoi emmekä arvioi vanhemmuutta. Lasta havainnoimme vain osallisuuden näkökulmasta.

Tutkimuksessamme tarkoitamme osallisuudella lapsen omien ajatusten, tarpeiden ja toiveiden huomiointia ja niiden toteutumista. Lapsen huomiointi ja osallisuus on tärkeää, jotta lapsen oikeudet ja edut voivat toteutua.

Allekirjoittamalla tämän suostumuksen annatte luvan käyttää havaitsemiamme lapsen osallisuuteen liittyviä tekijöitä opinnäytetyössämme. Osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja luottamuksellista. Kenenkään henkilötiedot eivät ole tutkimuksessa tunnistettavissa, tutkimusmateriaali on vain meidän käytettävissä ja se tuhotaan heti tutkimuksen valmistuttua. Voitte myös keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa tai voitte evätä jo saamiemme tietojen käytön tutkimuksen aikana.

Mikäli keskeytätte tutkimuksen, voitte kuitenkin antaa meille luvan jo saamiemme materiaalien käyttöön opinnäytetyössämme.

Annat luvan aiempien materiaalien käyttöön _____.

Tutkimuksen tulosten perusteella lastensuojelu pystyy kehittämään toimintaansa lasten huomioimisen ja osallisuuden tukemisessa.

Huoltajien allekirjoitukset

Yhteistyöterveisin ja suostumuksestanne kiittäen,

Eerika Granqvist (p. xxx xxx xxxx), Suvi Kallioinen (p. xxx xxx xxxx) ja

Sanna Rantanen (p. xxx xxx xxxx)

Lisätietoja: Puhelimitse tai sähköpostitse. Sähköposti muotoa etunimi.sukunimi@laurea.fi

Laurea Otaniemi, Metsänpojankuja 3, 02130 Espoo. www.laurea.fi

Liite 3 Haastattelukysymykset työntekijöille

Haastattelukysymykset lastensuojelun työntekijöille

Haastattelukysymykset, jotka pitävät sisällään myös Shierin (Bardy 2013, 152-153) osallisuusmallin mukaiset osa-alueet, on johdettu toisesta tutkimuskysymyksestämme, joka on: Millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta?

Teema 1. Millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuudesta?

Mitä lapsen osallisuus lastensuojelutyössä mielestänne on?

Miten tunnistatte lapsen osallisuuden kokemuksen?

Kuinka tärkeänä koette lapsen osallisuuden lastensuojelussa ja miksi?

Kuinka paljon lapsen on hyvä saada osallistua?

Toteutuuko lapsen oikeus osallisuuteen työssänne?

Teema 2. Millaisia ovat työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuuden tukemisesta?

Miten ja missä työvaiheissa huomioitte lapsen osallisuuden?

Minkälaiset velvoitteet ohjaavat työtänne lasten osallisuuden suhteen?

Onko työpaikallanne käytössä valmiita lasten osallisuutta tukevia toimintamalleja? Millaisia?

Koetteko että teillä on riittävästi valmiuksia ja mahdollisuuksia lapsen osallisuuden tukemiseksi? Millaisia?

Onko lapsen osallisuuden vahvistamisessa jotain haasteita? Mitä?

Liite 4 Havainnointipohja

	Valmiudet / Mahdollisuudet			Muuta lisättävää
	Toteu- tuu	Toteu- tuu jon- kin ver- ran	Ei toteudu	
MAHDOLLISUUS VALINTAAN Lapsella mahdollisuus valita				
- Osallistumisensa				
- Toiminta tapaami- sessa				
- Yksilöllisen tarpeen- sa mukaan (myös ikä – ja kehitystaso)				
MAHDOLLISUUS TIEDON- SAANTIIN Lapsi saa tietoa itseään kos- kevistä asioista				
- Tilanteesta				
- Työskentelyn pro- sessista				
- Osallistuvista tahois- ta				
- Omista oikeuksis- taan				
- Tiedot lapsen ym- märrettävässä muo- dossa				
- Yksilöllisen tarpeen mukaan (myös ikä- ja kehitystaso)				
MAHDOLLISUUS VAIKUTTAA prosesiin				
- Lasta kuullaan				
- Lasta huomioidaan				
- Lapsi mukana pää- töksenteossa				
- Lapsi otetaan vaka- vasti				
- Lapsi otetaan vaka- vasti vaikka tiedot ristiriitaisia				
- Yksilöllisen tarpeen mukaan (myös ikä-				

ja kehitystaso)				
- Aito dialogisuus toteutuu				
- Lapsi saa valita osallistujat				
- Lapsi saa valita puheenaiheita				
- Lapsi itse puheenaiheena				
MAHDOLLISUUS ITSENSÄ ILMAISEMISEEN				
- Mahdollisuus ilmaista ajatuksia ja mielipiteitä				
- Mahdollisuus ilmaisuun omalla tavallaan				
- Ikä – kehitys ja yksilöhuomioiden				
- Lapsen mielipiteen selvittämiseen pyritään				
MAHDOLLISUUS TUKEEN ITSENSÄ ILMAISUSSA				
- Rohkaistaan / kannustetaan				
- Tarvittaessa tulkkipalvelut				
- Tarvittaessa apuvälineet				
- Erilaisten menetelmien avulla/tarjotaanko niitä				
- Ikä – kehitys ja yksilöllisyys huomioiden				
MAHDOLLISUUS PÄÄTÖKSIIN ITSENÄISESTI				
- Mahdollisuus päättää mitä tekee tapaamisen aikana				
- Yksilön tarpeen mukaisesti (myös ikä- ja kehitystaso)				

Liite 5 Esimerkki haastattelun teemoittelusta

Haastattelu- kysymys	Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä tekijä
Toteutuuko lapsen oikeus osal- lisuuteen työssänne?	"Ei, ei ainakaan siinä mittakaa- vassa mitä sen pitäisi olla eli meillä pitäisi olla hirveen pal- jon enempi sii- hen aikaa jotta me saatais mun mielestä sem- monen lapsen kokonaisvaltai- nen näkeminen ja kuuleminen" "...havainnointia pitäis olla ja ai- kaa vielä enem- pi" "pienen lasten kohdalla jos mietitään niin se on liittyväi- nen usein siihen perushoittoon, luottamussuh- teen luontiin, havainnointiin, ei meillä ole sii- hen aikaa"	Aikapulan vuoksi koko- naisvaltainen näkeminen, kuuleminen ja havainnointi eivät toteudu.	Osallisuuden mahdollista- viin tekijöihin liittyvä ajan- puute	Aikapula estää toteutumisen	Kokonaisval- taisen osalli- suuden to- teutumatt- omuus
	"Mä kyl yhdyn siihen ajatuk- seen et ei meil oo oikeesti sitä aikaa et jos mä mietin et miten kauan se vie sen lapsen kans et oikeesti pää- see osalliseks siihen hänen toimintaan tai et pääsee joten- kin havainnoi- maan niin mä en usko et meil-	Resurssit työntekijällä eivät riitä pääsemään osalliseksi lap- sen toimintaan			

	lä on siihen re- sursseja"				
	"Ja jos niinku aattelee et mikä ois semmonen ideaali nii kyl- hän se varmaan oiski se ideaali et lasta näkis eri ympäristöissä nimenomaan ja niinku, mut sii- hen ei vaan niinku tällä het- kellä aika riitä"	Ideaalitilan- teessa, jos aika riittäisi, lasta tavattaisiin eri ympäristöissä			
	"...pohdittu pal- jon sitä eetti- syyttä joutuuks sitä osallisuutta sitten niinkun peilaamaan niinku sil taval siihen eettiseen näkökulmaan myös et mihin, mihin on tarko- tuksenmukasta osallistaa"	Työntekijän mietittävä eettisestä nä- kökulmasta, mihin lasta on tarkoituksen- mukaista osallistaa	Eettisyyden huomiointi osallistamises- sa	Rajaaminen (vanhemmat, eettiset tekijät, lyhyt- kestoinen työskentely) estää toteu- tumisen	
	"piipahdetaan sen lapsen elä- mässä että onko niinkun silloin lapsi niinkun osallistunut sii- hen asiaansa" "pintaraapasu"	Toteutuuko osallisuus, kun työntekijä vain piipahtaa lap- sen elämässä	Osallisuuden toteutumis- mahdollisuu- det lyhytaikai- sessa työsken- telyssä		
	"kuinka paljon ne (vanhemmat) antaa sitten ikään kuin lap- sen osallistua ja monet van- hemmat myös niinkun rajaa sitä tavallaan että et niinkun lasten kans ei sais jutella niin- kun näistä ja näistä asioista"	Lasten osalli- suuden rajaa- minen van- hempien ta- holta	Osallisuuden rajaaminen vanhempien taholta		

	<p>"Kyllä siinä haasteita on ja nimenomaan just alle kouluikäisten et kyl se on helpompaa mun mielestä jotenki vanhempien lasten kans."</p>	<p>Alle kouluikäisen osallisuuden toteutumisessa haasteita, vanhempien lasten kanssa parempi tilanne.</p>	<p>lästä riippuen</p>	<p>lästä riippuen</p>	
	<p>"..emmä tiiä onks meil oikeestaan niinku semmosii tapamisii ettei me lasta tavattais joko et se tulee vanhempien kans ekan kerran tänne tai joka tapauksessa tavataan jos-sain se lapsi, et kyl se aina on osallisena siinä selvityksessä siis niinku myöski läsnäolollaan jollain tavalla.."</p>	<p>Jokaisessa selvityksessä lapsi tavataan, joten läsnäolollaan lapsi on osallisena</p>	<p>Läsnäolo mahdollistaa osallisuuden</p>	<p>Läsnäolo mahdollistaa toteutumisen</p>	